

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студентки Шевченко Вікторії Миколаївни
(ПІБ)

академічної групи 052-21-1
(шифр)

спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему Європейський досвід антикорупційних реформ: уроки для України
(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Рудік О. М.		
розділів:			
Рецензент			
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2025

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач
кафедри ПТТ
« »
2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня **бакалавра**

студентці Шевченко В. М. академічної групи 052-21-1
(прізвище та ініціали) (шифр)

спеціальності – 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – Політологія
(офіційна назва)

на тему Європейський досвід антикорупційних реформ: уроки для України,
затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 02.05.2025
№ 334-с.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Теоретико-методологічні основи дослідження корупції.	1.1. Сутність та природа корупції як суспільного явища. 1.2. Системні причини корупції у сучасному суспільстві. 1.3. Міжнародно-правова основа протидії корупції.	05.05.25 – 25.05.25
2	Аналіз антикорупційної політики Європейського Союзу.	2.1. Антикорупційна політика Європейського Союзу: накопичений досвід та сучасні виклики. 2.2. Європейський досвід як шлях до ефективної антикорупційної політики в Україні. 2.3. Напрямки удосконалення антикорупційної політики України.	25.05.25 – 13.06.25

Завдання видано _____ Рудік О.М.
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)

Дата видачі 05.05.2025 р.

Дата подання до екзаменаційної комісії 13.06.2025 р.

Прийнято до виконання _____ Шевченко В.М.
(підпис студента) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота «Європейський досвід антикорупційних реформ: уроки для України» складається зі вступу, основної частини (2 розділи, 6 підрозділів), висновків та списку використаних джерел

Обсяг роботи: 63 стор. 1 табл., 1 рис., 79 використаних джерел.

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні засади антикорупційної політики ЄС та можливості використання європейського досвіду в сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

Предметом дослідження є антикорупційна політика ЄС та основні напрями її реформування.

Мета дослідження з'ясувати практичний досвід антикорупційних реформ в ЄС та розглянути можливості його використання в Україні.

У першому розділі визначено сутності та природи корупції як суспільного явища; проаналізовано причини виникнення та надано оцінку сучасному стану корупції; вивчено механізм протидії корупції на міжнародному рівні. У другому розділі досліджено антикорупційну політику Європейського Союзу; виявлено специфіку організації діяльності антикорупційної політики в ЄС та з'ясування можливості використання європейського досвіду в Україні; розроблено пропозиції щодо вдосконалення організації та регулювання протидії корупції в Україні.

Отримані результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах під час викладання європейських студій та інших суміжних навчальних дисциплін.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ ...	6
1.1. Сутність та природа корупції як суспільного явища	6
1.2. Системні причини корупції у сучасному суспільстві	13
1.3. Міжнародно-правова основа протидії корупції	21
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ..	31
2.1. Антикорупційна політика Європейського Союзу: накопичений досвід та сучасні виклики	31
2.2. Європейський досвід як шлях до ефективної антикорупційної політики в Україні	39
2.3. Напрямки удосконалення антикорупційної політики України	47
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Безпрецедентне розростання масштабів корупції в Україні початку XXI в. стає однією з найнебезпечніших внутрішніх загроз національній безпеці. Підриваючи довіру до влади, її авторитет, корупція, зрештою, перешкоджає реалізації громадських інтересів, свободі особистості, завдає шкоди співпраці з іншими державами, соціальній та інвестиційній політиці тощо. Корупція стає явищем, що багато в чому визначає політичний, економічний та культурний розвиток суспільства, оскільки даний феномен нерозривно пов'язаний з організованою злочинністю. Остання є потужним важелем впливу на органи державної влади, політику та інститути громадянського суспільства. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів корупція подолати державні кордони та стала міжнародним явищем. Цей феномен із небезпеки для окремо взятої держави поступово перетворився на глобальну комплексну загрозу всьому світовому порядку. Перед людством з усією очевидністю постало питання про створення міжнародної системи «стримувань і противаг» цьому явищу, або, іншими словами, системи протидії корупції.

Транснаціональність корупції вимагає від світової спільноти вжити глобальних антикорупційних заходів для нейтралізації загрози, яку вона становить. Більшість країн Європейського Союзу успішно борються з корупцією. Позитивні антикорупційні практики держав Союзу можуть бути корисними та використовуватися з метою вдосконалення наявних або розробки нових механізмів протидії корупції в нашій державі, як і навпаки. Проте слабка політична інтеграція країн, відсутність інституційних та організаційних домовленостей між ними ускладнює процес створення єдиних механізмів протидії корупції.

Водночас вивчення наукової літератури, пов'язаної з аналізованою проблематикою, дозволяє судити про те, що, незважаючи на її актуальність, системних монографічних досліджень закордонного досвіду організації протидії

корупції вкрай мало. Поза увагою вчених досі залишаються й питання щодо місця та ролі європейського досвіду у реалізації національної та глобальної антикорупційної політики. Зазначені обставини, здається, досить переконливо вказують на актуальність теми цього дослідження.

Стан дослідженості проблеми. Досвід України та зарубіжних країн у сфері протидії корупції добре висвітлений у працях Алексеєнко І. В. [2], Кобець М. П. [2], Басанцова І. В. [5], Волошенко А.В. [10], Гладкого В. В. [11], Ільєнка Т. В. [19], Кравчука М. В. [25-27], Кікалішвілі М. [28], Копистира А. М. [30], Мельника М. І. [41-42], Невмержицького Є. В. [45-46], Супрун Т. М. [60], Шевченка О. В. [66], та інших науковців.

Дослідники зосередили увагу, зокрема, на міжнародно-правових засадах протидії корупції та корупційним правопорушенням, формуванні та реалізації антикорупційної політики, створенні та діяльності спеціальних антикорупційних органів, ролі антикорупційних посадових осіб у реалізації антикорупційної політики, юридичній відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, розшуку та поверненні в дохід держави майна, що підлягає конфіскації.

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні засади антикорупційної політики ЄС та можливості використання європейського досвіду в сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

Предметом дослідження є антикорупційна політика ЄС та основні напрями її реформування.

Мета дослідження з'ясувати практичний досвід антикорупційних реформ в ЄС та розглянути можливості його використання в Україні.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- визначення сутності та природи корупції як суспільного явища;
- аналіз причин виникнення та оцінка сучасного стану корупції;
- вивчення механізму протидії корупції на міжнародному рівні;
- дослідження антикорупційної політики Європейського Союзу;

- виявлення специфіку організації діяльності антикорупційної політики в ЄС, що може бути застосовано в Україні;
- розробка пропозицій щодо вдосконалення організації та регулювання протидії корупції в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися загальнонаукові та загальнотеоретичні методи, за допомогою яких було досягнуто поставленої мети та виконано завдання дослідження. Методологічною основою дослідження став структурно-функціональний метод, який використовувався для вирішення основних завдань дослідження. Використання історичного та порівняльного методів дозволило дослідити українське та європейське антикорупційне законодавство; за допомогою методів систематизації та узагальнення вивчено досвід ЄС та його держав-членів у сфері запобігання та протидії корупції; виявлено та проаналізовано сучасні проблеми, досягнення та тенденції подальшого розвитку антикорупційної політики ЄС. Методи прогнозування, аналізу та синтезу використовувалися для виявлення та узагальнення кращого європейського досвіду боротьби з корупцією, а також для формулювання висновків дослідження.

Структура роботи визначена цілями та завданнями дослідження та складається із вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ

1.1. Сутність та природа корупції як суспільного явища

Питання визначення феномену «корупція» є однією з найсерйозніших наукових проблем, вирішення якої має виняткове значення для ефективної боротьби з цим явищем, адже саме визначення корупції дозволяє виявити коло суспільних відносин, які стосуються корупції та боротьби з нею, виробити механізми правового регулювання цих відносин. При цьому під час аналізу основних підходів до визначення корупції як соціального явища слід враховувати міждисциплінарний характер дослідження [5, с. 12].

Необхідно підкреслити, що в даній інтерпретації «сутність та соціально-правова природа корупції» як наукова проблема належить саме до компетенції загальної теорії права, дозволяючи розглянути корупційні відносини як цілісне соціальне явище, експлікуючи найбільш стійкі зв'язки та відносини, що повторюються. Завдяки цьому корупція має бути представлена не як абстрактний феномен, а як система, що характеризується конкретністю елементів, форм та видів існування.

У цьому сенсі аналіз сутності та соціально-правової природи корупції є її концептуально-правовою інтерпретацією, що полягає у виділенні сукупності елементів, що входять до поняття корупції, суб'єкт-об'єктного складу корупційних відносин, соціальної та політичної оцінки цього явища, теоретичному визначенні даного терміну, загалом обумовленого як змістом цього феномену, так і юридичною формою його вираження у контексті чинного законодавства. Значення концептуально-правової інтерпретації корупції полягає у необхідності формування концептуально-правових засад державної політики у цій сфері, без яких неможливе вжиття ефективних законодавчих заходів щодо протидії даному явищу. Так, Голіна В., та Колодяжний М. бачать прояснення найбільш суттєвих ознак корупції як соціально-правового явища, які можуть

розглядатися як основа теоретичної оцінки чинної та подальшого формування нової правової політики у цій сфері [12, с. 93].

Законодавство, якому відводиться першорядна роль у боротьбі з корупцією, є лише зовнішнім виразом даних протиріч, що кореняться в соціальних процесах. Це не означає, що воно пасивне щодо корупційних відносин. Навпаки, прогалини у правовому регулюванні певної сукупності суспільних відносин, правові колізії, невизначеність правових норм можуть бути стимулом для розвитку корупції. У той самий час законодавство може усувати соціальні причини цього зла. Проте слід наголосити, що правові кошти тут вторинні. Корупція є наслідком економічних і політичних процесів, що відбуваються в суспільстві: політичної нестабільності, економічного занепаду, деградації моралі, ослаблення системи соціального контролю. Дефекти правової системи є лише одним із факторів, що зумовлюють це явище. Тому протидія корупції, насамперед, має ґрунтуватися на волі політичної влади та її органів, що спирається на усвідомлення переважно населення потреби викорінення цього соціального зла. Це є головною умовою формування політичних та правових засобів антикорупційної діяльності держави [18, с. 40].

Дослідження сутності та соціально-правової природи корупції пов'язане з аналізом етимології даного терміну, найбільш суттєвих елементів, що входять до змісту поняття корупції, що дозволяють виділити дане явище із системи суспільних відносин, а також відображенням цих ознак у чинному законодавстві. Попередньо слід зазначити, що, на думку автора, основний проблемний контекст досліджень, присвячених корупції, полягає у суперечності між самим фактом існування корупції як суспільних відносин та труднощами юридичного визначення цього явища. Ця суперечність може бути виражена наявністю двох основних підходів до визначення корупції – загального та кримінологічного (особливого) [19].

Загальний підхід орієнтований відображення найбільш істотних ознак аналізованого явища, завдяки чому воно охоплює всі сфери нормативного регулювання. Так, на думку Кравчук М. В., що відстоює необхідність такого

підходу, найбільш адекватним українським умовам є визнання корупційними будь-яких дій, що порушують нормативне регулювання та розвиток тієї чи іншої галузі, сфери діяльності та країни в цілому через використання публічних можливостей для реалізації особистих чи корпоративних інтересів на шкоду громадським [25, с. 40].

Відповідно до кримінологічного підходу, корупція є скоріше синтетичне соціальне та кримінологічне поняття, ніж правове. Звідси у визначенні складу злочину часто використовується інше поняття – «корупційна злочинність» як сукупність злочинів корупційного характеру у вигляді підкупу, продажності державних, інших службовців шляхом використання ними в особистих чи вузькогрупових, корпоративних інтересах службових повноважень та інших можливостей, пов'язаних із посадою.

Першу інтерпретацію корупції дав Платон, який вважав, що користолюбство – це одна з найважливіших соціальних вад, яка абсолютно неприпустима не лише для правителів, а й для воїнів.

На думку Басанцова І. В., значення терміну «корупція», близьке до сучасного, виникло в Новий час, у працях Макіавеллі, Гоббса. Вони пов'язували з корупцією не тільки розбещеність та продажність представників влади, а й використання владних повноважень всупереч інтересам держави та суспільства [5, с. 67].

Таким чином, соціальна природа корупції є найглибшим виразом її сутності. Проте це означає повну обумовленість корупції культурою. Так, деякі дослідники бачать причини корупції в культурі, психології людини і відносять витoki цього явища до найдавніших суспільств, які культивували жертвопринесення богам. Однак очевидно, що корупція як соціальне явище походить від часу виникнення держави, до формування соціального прошарку чиновників, які мають владні повноваження. При цьому корупція є не що інше, як суспільні відносини, що виникають між суб'єктами, що мають різний соціальний статус, суб'єктами, які мають владу і не мають такої. Предметом цього ставлення стає суспільне благо, яке знаходиться у розпорядженні у

повноважних осіб. Основною ознакою корупційності відносин є протиріччя даної поведінки з моральним, правовим порядком, що встановлюється суспільством і державою. У цьому сенсі корупція – явище, властиве всім епохам та періодам історії держави. Однак ступінь корупціогенності може бути різним, визначаючись безліччю факторів, серед яких економіка, право, політика, мораль [9, с. 60].

Аналізуючи сутність та соціально-правову природу корупції, слід погодитися з думкою Мельник М. І., який вважає, що «корупцію можна розуміти щонайменше у чотирьох значеннях: загально соціальному, політико економічному, кримінологічному та кримінально-правовому». Так, у загально соціальному значенні корупція має розглядатися як використання посадовцем наданих йому повноважень з метою незаконного збагачення. При цьому не так важливо, чи використовуються ці повноваження в рамках наданої йому посади чи поза нею. Вирішальну роль грає статус, що з посадою, тобто використання авторитету влади [41, с. 67].

Фактично незаконне збагачення зводиться до придбання посадовцем матеріальних благ понад законну винагороду за посадою у вигляді заробітної плати та ін. У цьому сенсі будь-яка посада та пов'язана з нею влада дає можливість для незаконного збагачення. Імперативним регулятором поведінки посадової особи, яка або використовує цю можливість, чи ні, є суспільна мораль, моральне виховання людини, інші суб'єктивні обставини.

У зв'язку з цим виникає інша проблема тісно пов'язана з корупцією – корумпованість, яка є «залученістю посадової особи до незаконного збагачення шляхом використання посадових повноважень, зараженої прагненням до незаконного збагачення за допомогою використання можливостей займаного службового становища» [29, с. 102].

З цього погляду посадові особи поділяються на дві категорії: корумповані та некорумповані. Можна виділити різні форми корумпованості: отримання та дача хабара, комерційний підкуп, участь у підприємницькій діяльності, лобіювання законів за винагороду.

У політико-економічному значенні корупція означає присвоєння посадовими особами власності та інших вигод опосередковано шляхом отримання влади. Присвоєння власності характеризує економічний аспект, а здобуття влади та надання переваг та пільг, у тому числі при порушенні ними закону.

Влада та сукупність можливостей, що випливає з неї, пов'язана з придбанням власності, поширюється на громадян, комерційні та інші організації, на державні органи, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні установи, збройні сили та інші війська та військові формування.

Так, вилучення власності громадян провадиться традиційним отриманням хабарів за вчинення як законних, так і незаконних дій, наприклад: втручання посадових осіб у процесі конкурентної боротьби на користь хабародавців; придбання власності внаслідок участі у підприємницькій діяльності; продаж посад та звань та ін. Вилучення майна у держави, що перебуває у його власності або має надійти у власність, провадиться шляхом скоєння розкрадань, ухилення від сплати податків та ін. [6, с. 34].

Соціальна природа корупції свідчить про її зумовленість системного нормативного регулювання, що відображає відповідний історичний етап розвитку суспільства. Мораль є найглибшим елементом цієї системи. Однак у правовій державі головний елемент - право, яке, як результат політичного процесу, є нормативно-правова система, що у знятому вигляді виражає цінності та концептуальні установки державної політики регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин. У цьому сенсі право як система нормативного регулювання є опосередкованою формою зв'язку держави і суспільства. Тому ефективність права обумовлена ступенем адекватності кореляції системи нормативно-правового регулювання та системи суспільних відносин. Відображення нормативно-правовими актами сукупності громадських відносин як предмет правового регулювання у тих реалізації завдань державної політики є основним завданням їх розробки. Щодо корупції, то це означає облік законодавством її основних ознак як соціального явища [10, с. 16].

У документах ООН та Ради Європи корупція розглядається як зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях, з метою третіх осіб чи груп. У 1995 р. на першій сесії Групи Ради Європи з проблем корупції було дано офіційне визначення цього явища – «підкуп (хабар), а також будь-яка інша поведінка щодо осіб, наділених повноваженнями в державному або приватному секторі, яка порушує обов'язки, що випливають із цього статусу посадової особи, яка працює в приватному секторі, незалежного агента або інших відносин такого роду і має на меті отримання будь-яких неналежних переваг для себе чи інших осіб» [24].

Конвенція ООН проти корупції, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 р., всі види корупції класифікує за двома групами: у публічному та приватному секторі. До корупції у громадському секторі ставляться такі дії, як підкуп національних громадських посадових осіб; підкуп іноземних громадських посадових осіб та посадових осіб громадських міжнародних організацій; розкрадання, неправомірне присвоєння чи інше нецільове використання майна публічною посадовою особою; зловживання впливом у корисливих цілях; зловживання службовим становищем; незаконне збагачення. До корупції у приватному секторі документ відносить підкуп та розкрадання майна [31].

Підсумовуючи певний підсумок аналізу сутності та соціальної природи корупції, можна виділити наступний перелік суттєвих ознак корупції та корупційних відносин, що мають важливе методологічне значення у наступному аналізі проблеми: договірний характер відносин між посадовою особою та особою, зацікавленою у відповідній стратегії її дій (угода); зацікавленість (не обов'язково матеріальна) цих відносин; незаконний характер цієї угоди, що виражається у суперечності кримінальному та іншому законодавству, що забороняє таку поведінку посадових осіб; обумовленість дій посадової особи у процесі виконання службових обов'язків умовами цієї угоди [37].

Насамкінець слід зазначити, що сутність корупції полягає у такому змісті антисоціальної поведінки, при якому дії, що порушують нормативне

регулювання та розвиток тієї чи іншої сфери діяльності, здійснюються за допомогою використання публічних можливостей для реалізації особистих чи корпоративних інтересів на шкоду суспільним; в її обумовленості історично сформованою системою суспільних відносин, де право як система нормативного регулювання є опосередкованою формою зв'язку держави та суспільства, а його ефективність обумовлена ступенем адекватності кореляції системи нормативно-правового регулювання та суспільних відносин. Соціально-правова природа корупції виявляється у сукупності найбільш істотних ознак цього явища як суспільних відносин: договірний характер відносин між посадовцем та особою, зацікавленою у відповідній стратегії його дій (угода); взаємна відплатність, зацікавленість (не обов'язково матеріальна) цих відносин; незаконний характер цієї угоди, що виражається у суперечності кримінальному та іншому законодавству, що забороняє таку поведінку посадових осіб; обумовленість дій посадової особи у процесі виконання службових обов'язків умовами цієї угоди [43, с. 89].

Таким чином, відсутність нормативно закріпленого цілісного та системного поняття «корупція» є однією з проблем, яка гальмує створення механізму ефективної боротьби з цим явищем.

Проаналізувавши та вивчивши деякі підходи вчених, які пропонують своє бачення щодо визначення поняття «корупція», спробуємо запропонувати своє формулювання дефініції «корупція»: корупція – це суспільно небезпечне та антисоціальне діяння (дія чи бездіяльність) фізичних осіб, уповноважених на виконання державних функцій, а також виконання управлінських та розпорядчих функцій у комерційних та інших організаціях, спрямоване на використання свого посадового чи іншого службового становища, всупереч законним інтересам суспільства та держави, з метою отримання вигоди у вигляді матеріальних та нематеріальних благ на свою користь та користь інших осіб, а також обіцянку, надання інших послуг і прав для себе або для інших осіб або незаконне надання такої вигоди, що носить, як правило, систематичний характер. Сутність корупції полягає головним чином тому, що вона розкладає існуючий державний устрій,

підриває ефективність функціонування державних інститутів, послаблює контроль держави. Корупція є головною перешкодою забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, а також розвитку суспільства та держави загалом.

1.2. Системні причини корупції у сучасному суспільстві

Система управління є ключовим фактором успішного розвитку будь-якого сучасного суспільства. За оцінкою міжнародних експертів, серед причин, що знижують ефективність управління та гальмують розвиток суспільства в цілому, чільне місце посідає корупція. Вона здатна змінити цілі та цінності будь-якої організації, привести її до якісного переродження, деградації і навіть загибелі. Негативні наслідки корупції виходять за межі окремих організацій та держав. У наші дні корупція перетворилася на зло планетарного масштабу, що загрожує прогресивному розвитку не лише окремих організацій та держав, а й усього людства. Саме тому влада різних держав світу, у тому числі і нашої країни, також міжнародні організації та, передусім, ООН, приділяють їй, по крайнього заходу формально, так багато уваги. Видаються численні накази та інші нормативні акти. Створено та функціонують різні міжнародні та національні комітети, комісії та інші інститути боротьби з корупцією, головним координуючим центром яких є ООН. Цій проблематиці присвячено справді безліч наукових досліджень, форумів, симпозіумів, конференцій тощо [50, с. 92].

І все ж, незважаючи на все це, корупція зберігається, набуває нових, більш прихованих і витончених форм, а в низці держав світу навіть розширюється або щонайменше зберігає свої позиції. Які ж головні, найглибші приховані та недостатньо досліджені причини та механізми корупції, у чому «секрети» її живучості, наскільки керуємо процес її відтворення у державі та інших організаціях? Відповідям на ці питання присвячено даний розділ дослідження, головною метою якого є виділення найбільш глибоких, системних причин та механізмів відтворення корупції в сучасному світі та насамперед в Україні, а

також обґрунтування спільних заходів щодо їх усунення чи нейтралізації [22, с. 463].

Переважає більшість наукових досліджень про корупцію керується якимось одним підходом до вивчення цього феномену. У спеціальній літературі виділяється велика кількість причин цієї організаційно-управлінської патології та її живучості: економічні, політичні, організаційно-управлінські, правові, етичні, соціальні, психологічні та ін.

Причини корупції дійсно надзвичайно різноманітні і серед них часто нелегко побачити головні, найважливіші. Всі вони безпосередньо пов'язані з інтересами людей, що виникають у різних сферах та на різних рівнях соціальної організації та управління суспільством.

«Інтереси» – центральне поняття у поясненні причин корупції, а також механізмів їхнього прояву та обмеження. Інтереси розглядаються як способи задоволення потреб людей, що стають у міру їхнього усвідомлення мотивами, рушіями діяльності індивідів та соціальних груп. Детермінуюча роль виникаючих з урахуванням певних потреб людей інтересів у корупційному поведінці безпосередньо з цінностями [23, с. 118].

Залежно від системи цінностей одна й та сама потреба може знаходити різні, іноді навіть протилежні за своєю соціальною значимістю шляхи реалізації. Так, наприклад, чиновник, цінності якого не сумісні з отриманням чи дачею хабаря, не робитиме цього незважаючи на гостру потребу в грошах. На основі взаємодії потреб та цінностей виникають інтереси, які, відображаючи можливості задоволення потреб, детермінують поведінку, в даному випадку корупційну [28, с. 152].

Вся ієрархічна система детермінантів корупційної поведінки пов'язана з різноманітними інтересами керівників і керованих, точніше з конфліктами їх інтересів. Можливості такого конфлікту закладені в природі людини як істоти індивідуальної, що володіє розумом (проявляється у пошуку оптимальних шляхів задоволення потреб), «ненаситністю» (випереджаючим зростанням) потреб, свободою волі – з одного боку, і, з іншого боку, істоти колективної,

здатної стати представником роду людського – Homo sapiens тільки у межах об'єднання, колективу, організації (роду, племені, поселення, держави тощо) [46, с. 20].

Між індивідуальними потребами людей та їх колективними інтересами, які покликані виражати і реалізовувати управлінці, неминуче виникають конфлікти (у певному сенсі їх можна назвати антропологічною причиною або передумовою корупції), запобігати, мінімізувати і відносно безболісно вирішувати які стосовно держави зобов'язані управління, представниками яких є управлінці як відносно відокремлена група людей. До неї входять політики, що спираються на суверенну владу і приймають обов'язкові для всіх громадян (або підданих) найважливіші, системні (оскільки вони стосуються всього суспільства як системи) рішення та чиновники, покликані реалізовувати ці рішення [28, с. 153].

Проте самі управлінці мають свої індивідуальні та групові інтереси, які тією чи іншою мірою суперечать виконанню покладених на них функцій. Це, зокрема, відображено в теорії принципалів-агентів, яка достатньо адекватно відображаючи внутрішньо-організаційні відносини, щоправда, не виходить на соціологічний, загальносистемний рівень пояснення детермінантів корупції.

Сама системність (системний характер) корупції у науковій літературі трактується неоднозначно. Зазвичай вона пов'язується з масштабами цієї організаційно-управлінської патології, її поширенням на всі рівні управління та державної служби, у тому числі на найвищі ешелони влади. В окремих випадках навіть вирішення найпростіших питань, що входять до сфери функціональних повноважень відповідного державного органу, стає практично неможливим. В очах населення це виглядає як параліч влади, яка стає нездатною до вирішення найнагальніших питань». Таке розуміння системності корупції відбиває найширші масштаби її поширення, охоплення нею різних, зокрема вищих рівнів управління [16, с. 93].

Дослідники виділяють таку рису системності корупції, як її примусовий характер «для тих, хто працює в державних організаціях, нею охоплених: нижні чини збирають хабарі та діляться з верхніми для збереження своєї посади».

Узагальнюючи та доповнюючи висловлювання інших авторів про ознаки системності корупції, Бусол О. Ю. зазначає, що системна корупція в Україні виникає і підтримується лише на рівні неформальних зв'язків, корупційних мереж, що пронизують все суспільство; державна політика прямо диктується інтересами олігархічних груп; тіньові доходи становлять основну та необхідну частину доходів практично всіх чиновників та більшості політиків; «ухилення від законів та їх недотримання стало нормою у всіх сферах діяльності; виконавча влада активно використовує тіньові форми мобілізації доходів та стимулювання громадян, бізнесу та нижчих чиновників для досягнення бажаних результатів» [9, с. 87].

Вносячи безперечний внесок у розкриття ознак системної корупції, ці та інші подібні наукові дослідження ще не розкривають головне – її найглибші, системні причини, пов'язані з улаштуванням соціальної системи, її структурою, «живими» елементами, рушіями соціального життя – великими суспільними групами - класами і, насамперед, з інтересами класу правлячих.

У сучасній науці клас керуючих характеризують дві основні категорії – «правляча еліта» (група осіб, які безпосередньо перебувають при владі та приймають обов'язкові для громадян рішення) і «владна еліта». Останній термін менш поширений і відомий переважно лише фахівцям елітологам. Вперше його ввів у науковий обіг відомий американський професор Ч. Р. Міллс. Використовуючи результати соціологічних досліджень, він досить переконливо показав, що США керують не багато плюралістичних, відносно самостійних груп, а одна владна еліта, що складається «з людей, які займають такі позиції, які дають їм можливість піднятися над середовищем звичайних людей і приймати рішення, що мають великі наслідки... Це пов'язано з тим, що вони командують найважливішими ієрархічними інститутами та організаціями сучасного суспільства. Вони займають у соціальній системі стратегічні командні пункти, у яких зосереджені дієві кошти, щоб забезпечити владу, багатство і популярність, якими вони користуються» [69].

До владної еліти входять представники політичної – правлячої та опозиційної (із системної опозиції), фінансово-економічної (передусім представники олігархічного капіталу та транснаціональних корпорацій), інформаційної (керуючої ЗМІ, інтернетом, медіа-простором в цілому), військової, інтелектуальної та інших еліт.

Незважаючи на внутрішні, часом досить гострі протиріччя, владна еліта має спільний стратегічний інтерес – збереження та зміцнення капіталістичної ліберально-демократичної соціальної системи, що забезпечує її привілейоване становище за умов інформаційного цифрового суспільства. Цей інтерес, а також системний функціональний обов'язок правлячої еліти виражати і реалізовувати за допомогою влади та державного управління інтереси всього суспільства та, насамперед, середнього класу, а також інших найбільш політично впливових груп, реалізовувати потреби (вимоги) всієї соціальної системи прямо впливають на державну політику і в тому числі задають межі корупції, визначають політику класу керуючих у боротьбі з нею. З огляду на це аналіз зміни, співвідношення інтересів політично значимих класів та інших соціальних груп й у першу чергу домінуючою у політичній системі панівної еліти має ключове значення виявлення системних причин корупції [37, с. 90].

Інтереси правлячої еліти щодо корупції суперечливі. У керівництві державою владна еліта реалізує насамперед три типи інтересів: 1) інтереси всього суспільства як соціальної системи, спільні інтереси народу, нації, вищих, середніх та частково нижчих класів, громадян держави); 2) специфічні інтереси владної еліти загалом та складових її фінансово-економічної, політичної, адміністративно-управлінської (бюрократія), інтелектуальної та інших еліт; 3) інтереси безпосередньо здійснює функції політичного та адміністративного управління класу керівників - правлячої політичної еліти та бюрократії. Носіями кожного з цих типів інтересів є: 1) нація чи народ, що охоплює всіх громадян держави; 2) владна еліта як привілейована група осіб, яка займає командні позиції в державі і приймає найважливіші, у тому числі приховані, тіньові політичні рішення; 3) клас керівників, тобто. які представляють владу політики

та чиновники. Звичайно, виділення цих трьох груп багато в чому щодо - з погляду стратифікаційної належності громадяни держави багатомірні, виконують кілька соціальних ролей, що відповідно проявляється у їхньому суперечливому ставленні до корупції. Однак це не заперечує домінування у різних груп суспільства певного типу інтересів та поведінки [24].

Кожен із трьох вищезгаданих типів інтересів, реалізованих державою, передбачає багато в чому різне і навіть протилежне ставлення до корупції. Очевидно, що корупція явно суперечить інтересам країни загалом та її громадян (перший тип інтересів).

Відношення владної еліти (другий тип інтересів) до корупції суперечливе. З одного боку, корупція, насамперед всього, у формі лобізму, пожертвувань у виборчі фонди політичних партій, різних форм прямого та непрямого підкупу політиків та чиновників тощо. дозволяє верхівці владної еліти контролювати владу, ставити своїх людей на чолі держав та урядів. Крім того, для частини владної еліти, безпосередньо задіяної в системі державного управління – політиків та чиновників, корупція є привабливим інструментом отримання додаткового або навіть основного доходу та різноманітних привілеїв. З іншого боку, владна еліта зацікавлена у збереженні та зміцненні свого соціального панування. А корупція може загальмувати суспільний розвиток, викликати масові протести та створити загрозу її благополуччю, знизити можливості світового (або регіонального) впливу [36, с. 69].

Призначення держави та всієї політичної системи як органу управління полягає в тому, щоб інтегрувати суспільство, мінімізувати конфлікти суспільних, групових та індивідуальних інтересів і, насамперед, інтересів керуючих та керованих, забезпечувати їх баланс, гармонізацію, спрямовувати у русло реалізації інтересів усієї соціальної системи, суспільства як цілого. Від ступеня ефективності виконання правлячої елітою цих завдань прямо залежать її легітимність, а також характер та масштаби корупції [59, с. 2].

Корупція ж як організаційно-управлінський феномен є небезпечною дисфункцією, яка може призвести до деградації системи і навіть до її загибелі,

оскільки вона перешкоджає виконанню керуючими керівниками та іншими посадовими особами своєї головної, конструктивної функції – реалізації цілей та вимог соціальної системи як цілісності, інтеграції суспільства, забезпечення його ефективної взаємодії із середовищем [8].

Прямий функціональний обов'язок правлячої еліти і, перш за все, вищого керівництва країни – створення політичних, правових, соціокультурних та інших механізмів, що мінімізують конфлікт інтересів керуючих та керованих, які усувають найбільш руйнівні для суспільства форми його прояву. Невиконання політичним класом цієї своєї системної ролі та обов'язки, відсутність у нього політичної волі рішуче та послідовно протидіяти корупції, створення сприятливого корупційного середовища, ґрунту, на якому із конфлікту інтересів керуючих та керованих за законами синергії виростає корупція – головна системна причина цієї управлінської дисфункції у сучасному державі. Характеризована у спільній формі, ця причина пов'язана з виходом класу керівників з-під контролю суспільства, громадян, відсутністю чи слабкістю механізмів такого контролю, які у суспільстві покликані забезпечувати демократичні інститути політичної системи, у тому числі механізми рекрутування політичної та адміністративної еліт [18, с. 42].

Основна системна причина корупції знаходить вираження у її більш приватних системних причинах, що виявляються в усуненні чи ослабленні державних та громадських механізмів контролю суспільства за політиками та чиновниками, контролю політичного, правового, інформаційного, етичного, а також самоконтролю. Таких механізмів досить багато, і вони широко висвітлені у згаданих спеціальних дослідженнях з проблематики економічних, політичних, правових, етичних та інших причин корупції [26, с. 45].

Відсутність або неефективність антикорупційних механізмів є об'єктивною (пов'язаною з реальними можливостями та вигідністю з точки зору задоволення інтересів) системною причиною корупції. Її суб'єктивні системні причини кореняться у свідомості керуючих, їх низькому етичному рівні, егоїстичних цінностях і настановах, звичках та нормах поведінки, а також – з

боку керованих – у їхній аполітичності, сприйнятті ними корупції як нормального явища, у клієнтистській культурі суспільства в цілому.

Найважливішою особливістю будь-яких системних причин корупції є те, що вони так чи інакше пов'язана з вищими ешелонами суверенної влади, державної політикою, діяльністю тієї частиною правлячої еліти, яка приймає зобов'язання.

Причини корупції у сучасній державі не вичерпуються її системними причинами. Вони можуть мати і локальний характер, прямо не залежати від політики центральної влади, породжуватися конфліктом інтересів керівників та керованих окремих державних установ, наприклад, міністерств чи суб'єктів країни [27].

Якщо локальні причини та прояви корупції неможливо усунути повністю, то можна лише мінімізувати їх, обмежити їх масштаби та виключити найнебезпечніші для суспільства форми прояву, то системні причини корупції, пов'язані з її прихованою підтримкою центральною владою, існують далеко не у всіх країнах, і вони цілком усунути. У нас у країні зародження системних причин корупції пов'язане з моральною та соціальною деградацією радянської номенклатурної еліти та різким ослабленням контролю за політиками та чиновниками у ранній пострадянський період, фактичним створенням прихованого державного механізму заохочення корупції [19, с. 76].

Така ідеологія, у поєднанні з політикою низьких зарплат для чиновників та ослаблення державного контролю, послужила ідейно-моральної деградації правлячої еліти, майже тотального поширення корупції: хабарництва, протекціонізму, непотизму тощо. В умовах соціальної аномії, руйнування традиційних цінностей, мізерних явно несправедливих зарплат, легітимації корупції в офіційній громадській думці з метою виживання та в гонитві за багатством політики та чиновники самі відповідно до законів самоорганізації, без розпоряджень зверху встановили корупційні відносини та мережі практично у всіх сферах та на всіх рівнях управлінської діяльності.

Таким чином, нормативні та теоретичні узагальнення явища корупції дають змогу розглянути передумови та тенденції корупції як виду злочинної діяльності. Взаємини чиновників та громадян показують наявність різних інтересів, що призводить до соціальних протиріч. Одне з таких протиріч – змішання цілей та інтересів уповноважених представників державних органів, у бік своєї особистої вигоди, свого збагачення та отримання прибутку зі свого службового становища. Корупція, будучи перешкодою для політичного, економічного, соціального розвитку країни, має тенденцію до розширення та подальшого розвитку, використовуючи місцеві особливості та традиції.

1.3. Міжнародно-правова основа протидії корупції

Наразі корупція не знає національних кордонів, її масштаби вже давно досягли міжнародного рівня. На сучасному етапі жодна держава не застрахована від корупційних проявів. Тому можна сказати, що сучасна корупція є міжнародним явищем, тому міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією є найактуальнішим напрямом протидії даному явищу [1]. Такої думки дотримуються й інші вчені, які наголошують, що для ефективної боротьби з корупцією потрібен системний та комплексний підхід до формування стандарту вжитих заходів, активізація, розширення та належне здійснення міжнародного співробітництва у правовій сфері.

В силу сказаного проблема міжнародно-правової протидії корупції потребує особливої уваги з боку всього світового співтовариства і є одним із важливих напрямів політики кожної держави, яка поважає права та свободи громадян та захищає ці права правовими засобами.

Міжнародно-правовий механізм протидії корупції є «сукупністю різних за своєю природою та функцій юридичних засобів, організованих найбільш послідовним чином, що дозволяє судити про них як про комплекс правових елементів, що становлять на основі загальної мети єдину систему» [2, с. 35]. Він

орієнтований на комплексне застосування широкого спектра заходів правового, організаційно-кадрового та просвітницько-виховного характеру.

Насамперед хотілося б звернути увагу на те, що становлення міжнародно-правового механізму протидії корупції має свою історію. Раніше право не ґрунтувалося на будь-яких конкретних загальновизнаних антикорупційних цінностях та нормах. Міжнародно-правовий механізм протидії корупції формувався протягом тривалого часу. Він почав формуватися порівняно недавно:

1-й етап (1950 – 1960 рр.) – цього етапу характерно те, що міжнародними організаціями зверталось увагу лише необхідність боротьби з підкупом посадових осіб у галузі міжнародної комерційної діяльності.

2-й етап (1970-і рр.) – ООН була спроба дати юридичне визначення корупції та підготувати всеосяжну міжнародну угоду щодо боротьби з корупційними правопорушеннями.

3-й етап (1980 – 1990 рр.) – різка активізація роботи зі створення правових засад та механізмів протидії корупційним злочинам. Цей етап відрізняється активізацією розробки конкретних заходів протидії деяким видам корупційних практик та прийняттям 8 листопада 1990 року Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності, яка передбачала як кримінально-правові, так і цивільно-правові аспекти. Боротьбі з цим видом злочинів, прийняттям у грудні 1996 року Декларації про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях та Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб [19, с. 76].

У Декларації про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, зокрема, йдеться про необхідність вживати в кожній державі-члені ООН ефективних та конкретних заходів щодо боротьби з усіма формами корупції у міжнародних комерційних операціях, у тому числі забезпечувати ефективне застосування чинних законів, забороняють хабарі у таких операціях, розвивати відповідне національне кримінальне та інше

законодавство, сприяти досягненню цілей цієї Декларації. У Декларації, що розглядається, містяться вказівки і на прийняття державами таких зобов'язань, як розробка або застосування стандартів і методів обліку, що підвищують транспарентність міжнародних комерційних операцій; розробка чи заохочення розробки у відповідних випадках кодексів поведінки у сфері підприємницької діяльності; вивчення можливості визнання незаконного збагачення державних посадових осіб чи обраних представників кримінальним діянням; співробітництво та надання один одному максимально можливої допомоги щодо кримінальних розслідувань та інших процесуальних дій у зв'язку з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях [74].

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб містить визначення державної посади та наводить основні вимоги до поведінки осіб, які її займають, у тому числі виконувати свої обов'язки та функції компетентно та ефективно відповідно до законів або адміністративних положень та з усією сумлінністю; якомога ефективніше і вміло розпоряджатися державними ресурсами та нести за це відповідальність; бути уважними, справедливими та неупередженими при виконанні своїх функцій; не зловживати наданими їм повноваженнями та владою. Міжнародний кодекс також містить положення щодо колізії інтересів та відмови від прав, повідомлення відомостей про активи, прийняття подарунків та інших знаків уваги, зберігання в таємниці конфіденційних відомостей, участі в політиці [60, с. 2].

7 грудня 1997 року було прийнято Конвенцію щодо боротьби з підкупом іноземних посадових осіб при здійсненні міжнародних комерційних угод Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яку підписали понад 30 держав, а також створено ефективний механізм для вжиття наступних заходів, відкритий для участі на рівній основі держав-членів та інших держав. У 1996 році Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято Програму дій щодо боротьби з корупцією, згідно з якою підготовлено конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію та про цивільно-правову відповідальність за корупцію (1999) [27]. У 1999 р. Міжпарламентською асамблеєю держав-

учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД) було прийнято модельний закон про боротьбу з корупцією. Слід наголосити, що Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, підписана з метою досягнення більшої єдності між державами-членами Ради Європи, стала базовим документом, покликаним сформуванню спільну кримінально-правову антикорупційну політику на міжнародному рівні [48].

4-й етап – ухвалення Генеральна Асамблея ООН 31 жовтня 2003 р. ухвалила Конвенцію проти корупції – універсальний документ особливої значущості. У преамбулі Конвенції закріплено сутність корупції як джерела проблем та загроз для стабільності та безпеки суспільства, чим підриваються демократичні інститути, етичні цінності та справедливості та завдається шкоди сталому розвитку та правопорядку [31].

У преамбулі Конвенції ООН проти корупції від 31 грудня 2003 р. (Конвенція ООН проти корупції.: 2003) [52] зокрема, йдеться про те, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, що зачіпає суспільство та економіку всіх країн, що обумовлює виключно важливе значення міжнародного співробітництва у сфері запобігання корупції та боротьби з нею. Також наголошується, що попередження та викорінення корупції є обов'язком усіх держав і що для забезпечення ефективності своїх зусиль у цій галузі вони повинні співпрацювати одна з одною за підтримки та участі окремих осіб та груп за межами публічного сектору, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад [52].

У Конвенції зазначені її цілі та сфера застосування, розкриваються терміни, що використовуються в ній, відносно докладно регламентуються заходи щодо запобігання корупції.

Відповідно до ст. 15 Конвенції ООН, проти корупції кожна держава повинна вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути потрібними, щоб визнати як кримінальних такі умисні діяння:

– обіцянку, пропозицію або надання публічній посадовій особисто чи через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної чи юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію або бездіяльність при виконанні своїх посадових обов'язків;

– вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної чи юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні своїх посадових обов'язків [31].

Як бачимо, ці положення подібні до тих, які наводяться у статті 8 Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. У статті 16 цієї Конвенції передбачаються положення, орієнтовані на протидію підкупу іноземних публічних посадових осіб та посадових осіб публічних міжнародних організацій, а у статті 21-й – на протидію підкупу особи, яка керує роботою організації приватного сектору або працює у будь-якій якості у такій організації. Також зазначається, що дія положень Конвенції повинна мати своє поширення і на службовців національних та іноземних державних, недержавних секторів, а також міжнародних організацій [34, с. 20].

У міжнародних актах корупція визнається як одна із глобальних проблем у сфері забезпечення міжнародного правопорядку. Аналізуючи міжнародно-правові акти, ми бачимо необхідність розширення спектру корупційних діянь. Дані акти міжнародного масштабу орієнтуються на широке коло профілактичних заходів, які поряд із кримінальним переслідуванням можуть ефективно протидіяти корупційній діяльності [69].

Слід зазначити, що міжнародно-правові механізми реалізації договорів, у тому числі міжнародних договорів щодо протидії корупції, набувають потужної підтримки у вигляді відповідних внутрішньодержавних заходів. Так, у Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти корупції від 31 жовтня 2003 р. сказано, що «кожна держава-учасниця вживає відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства необхідні заходи, включаючи законодавчі та адміністративні, для забезпечення виконання своїх зобов'язань, що впливають

із Конвенції» (Ст. 65) [31]. В даний час до Конвенції були приєднані 172 держави, які взяли на себе зобов'язання діяти згідно з принципами системності, чесності, прозорості та співробітництва, проводячи на цій базі політику протидії та запобігання корупції.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності розглядає корупцію як транснаціональне явище. У статті 8 наведено перелік корупційних діянь, які держави-учасниці мають визнати кримінальними у разі їх умисного вчинення. Водночас у статті 8 Конвенції наголошується, що держави-учасниці можуть розглядати можливість визнати кримінальними інші форми корупції. Також зазначено, що державам-учасницям слід вжити заходів, щоб визнати як кримінально караного участь як співника у вчиненні будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 статті 8 Конвенції, а також вчинення даних діянь якимось іноземним публічним посадовим. особою чи міжнародним цивільним службовцем [36, с. 70].

Констатуючи ці положення, автори довідкового документа щодо організованої транснаціональної злочинності зазначають, що корупція спрямована на створення умов, що сприяють безкарності кримінальних організацій під час реалізації ними своїх операцій. Корупція може використовуватися для нейтралізації як окремих осіб, так і цілих установ і мати найгірші наслідки для сфери політики та соціальної структури суспільства. При цьому корупція державних посадових осіб завжди є одним із кращих засобів організованих злочинних угруповань, складовою їх стратегії та тактики, якій віддавалася перевага перед використанням відкритого насильства [60, с. 201].

Складовими елементами міжнародно-правового механізму протидії корупції, встановленими в Конвенції, слід назвати також заходи щодо контролю за публічними закупівлями та управління публічними фінансами, над судовими органами та органами прокуратури щодо зміцнення їхньої непідкупності; зміцненню стандартів бухгалтерського обліку та аудиту у приватному секторі; встановлення в ньому ефективних цивільно-правових, адміністративних чи кримінальних санкцій за недотримання цих заходів та ін.

Слід наголосити, що боротьбу з корупцією на загальносвітовому рівні забезпечують зусиллями багатьох міжнародних організацій: ООН, ОЕСР, Спеціальною групою протидії у сфері фінансів (Financial Action Task Force – FATF), Міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю (ІНТОСАІ), Радою Європи, Групою держав проти корупції (GRECO) та ін., які розробляють та приймають акти, що регламентують міжнародне співробітництво у протидії корупції та визначають основні інструменти та механізми в окремих сферах суспільного життя та державного управління. Ці акти мають обов'язковий характер [75].

Як бачимо, міжнародне співтовариство прагнуло законодавчо врегулювати відносини у сфері протидії корупції шляхом ухвалення численних актів, починаючи з розробки правових норм кримінально-правового, цивільно-правового характеру та закінчуючи підготовкою специфічних документів. Однак досі немає вагомих підстав вважати, що досягнута належна скоординованість правових засобів та практичних механізмів протидії корупції.

Великий інтерес представляє проблема криміналізації такого корупційного діяння, як підкуп іноземних громадських осіб та посадових осіб міжнародних організацій, а також зловживання цими особами своїми повноваженнями в особистих чи групових корисливих інтересах. У зв'язку з цим ООН та інші міжнародні організації наголошували на необхідності боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у галузі міжнародних комерційних та фінансових операцій. Додатковим протоколом до Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 15 травня 2003 р. ще більше розширено коло суб'єктів злочину за рахунок національних та іноземних третейських суддів (арбітрів) та присяжних засідателів [31].

Для Української держави необхідність рішучих кроків у боротьбі з корупцією та підпорядкування державної політики антикорупційним завданням, поставленим міжнародним співтовариством, диктується гострою проблемою корупції в нашій країні. Міжнародне співробітництво виступає для України як вагомий вектор у боротьбі з корупцією. Завдяки відкритому обговоренню із

зарубіжними країнами безлічі антикорупційних питань російська сторона може послідовно та поетапно, враховуючи міжнародні вимоги, створювати ефективну національну систему протидії корупції [11, с. 61].

Міжнародна спільнота, визнаючи корупцію суспільно-небезпечним, негативним соціально-правовим явищем, приділяє особливу увагу регулюванню корупційних відносин. Підтвердженням цього є прийняття значної кількості актів, які є основою регулювання корупційних відносин та протидії корупції як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основним із цих актів є Конвенція ООН проти корупції. Конвенцією передбачається створення кожною державою-учасником спеціальних органів, які несуть відповідальність за запобігання та протидію корупції. Більше того, у Конвенції йдеться, що кожна держава-учасниця має право вживати більш суворих заходів, ніж передбачені Конвенцією, для запобігання корупції та боротьби з нею, але з урахуванням вимог міжнародно-правових принципів (суверенна рівність, територіальна цілісність держав, невтручання у внутрішні справи інших держав). Також кожною державою-учасницею має періодично проводитися оцінка відповідних правових документів та адміністративних заходів, щоб визначити їхню адекватність з точки зору попередження корупції та боротьби з нею [12, с. 95].

Аналіз наведених вище нормативних правових актів дозволяє стверджувати, що міжнародне співтовариство трактує поняття корупції досить широко, відносячи до відповідного явища продажність та підкуп посадових осіб державного та приватного сектору, при цьому наголошується, що вона виходить за межі відносин, що виникають у ході підкупу. Тобто корупція може включати в себе не тільки хабарництво та інші прояви підкупу, а й посадові розкрадання, а також інші форми неправомірного використання своїх повноважень, статусу і можливостей, що впливають з нього, з метою отримання для себе та інших осіб різного роду вигод, пільг, переваг [2, с. 37].

При цьому міжнародні нормативні правові акти підходять до визначення корупції диференційовано, що багато в чому пояснюється специфікою предмета їх регулювання. Наприклад, у коментарях до статті 7 Кодексу поведінки

посадових осіб щодо підтримки правопорядку зазначено, що «поняття корупції має визначатися національним правом». Втім, у Кодексі наводиться і зразкове визначення корупції: «виконання посадовцем будь-яких дій чи бездіяльності у сфері його посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі, яка в інтересах дає таку винагороду як з порушенням посадових інтересів, так і без їх порушення» [50, с. 93].

Враховуючи особливості правового статусу посадових осіб, регламентацію діяльності яких зачіпає цей Кодекс, можна визнати правильним існуючий у ньому підхід, що обмежує розуміння корупції продажністю, оскільки інші форми корупційної поведінки посадовцям правоохоронних органів, як правило, не властиві. Однак необхідно враховувати, що в реальній дійсності існує безліч форм корупції, що виходять за межі зазначеного в Кодексі визначення.

На закінчення зазначимо, що міжнародні нормативні правові акти не містять точного та вичерпного визначення корупції, а також заходів щодо протидії такій. У цих документах переважно наводиться перелік корупційних правопорушень, частина з яких підлягають криміналізації, тобто в них знаходить своє визначення не зміст, а обсяг відповідного поняття, а заходи протидії зводяться в основному саме до встановлення кримінальної чи іншої відповідальності за ті чи інші діяння. Тобто існуюча міжнародно-правова основа протидії корупції знаходиться лише на стадії становлення та неминуче продовжить свій розвиток, спрямований на підвищення ефективності міжнародного співробітництва у цій сфері. Також зазначимо, що при вдосконаленні російського законодавства доцільно не вдаватися до повного запозичення відповідних положень міжнародних нормативних правових актів, а враховувати норми національних законів, що вже існують, насамперед усталені в нашій державі принципи правового регулювання [14].

Таким чином, міжнародне співтовариство визнало корупцію суспільно небезпечним і негативним соціально-правовим явищем і приділяє особливу увагу регулюванню корупційних відносин. Про це свідчить прийняття низки

нормативно-правових актів як на міжнародному, так і на національному рівні, які регулюють корупційні відносини та слугують основою для протидії корупції. Основним з них є Конвенція ООН проти корупції. Конвенція передбачає створення кожною державою-учасницею спеціального органу, відповідального за запобігання та боротьбу з корупцією. Також передбачено, що кожна держава-учасниця має право вживати більш суворих заходів щодо запобігання та протидії корупції, ніж ті, що передбачені Конвенцією, за умови дотримання вимог принципів міжнародного права (суверенної рівності, територіальної цілісності держав та невтручання у внутрішні справи інших держав). Крім того, кожна держава-учасниця повинна регулярно оцінювати адекватність відповідних правових інструментів та адміністративних заходів з метою запобігання та протидії корупції.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Антикорупційна політика Європейського Союзу: накопичений досвід та сучасні виклики

Питання про антикорупційну політику Європейського Союзу як об'єднання європейських країн складне не лише по суті, але також через складну структуру та безліч форм такого об'єднання. Корупція – настільки давнє явище, що воно старше не лише Європейського Союзу, а й тих країн, які сьогодні до нього входять. У зв'язку з тим, що через розвиток комп'ютерних та інших інформаційних технологій корупційні схеми дедалі частіше стали носити глобальний масштаб, нині уряд ЄС постає перед складною проблемою корупції, яку необхідно вирішувати на трьох рівнях:

- кожної країни, що входить до ЄС;
- ЄС загалом;
- на глобальному рівні (або в тій його частині, де ЄС є залученим у цю схему) [13, с. 73].

Особливої уваги та доопрацювання потребує питання щодо різночитань та узгодження між законодавствами держав-членів ЄС, самого ЄС та Ради Європи. Основними антикорупційними документами ЄС є:

- «Конвенція про захист фінансових інтересів Європейського Співтовариства» від 26.07.1995 р. [34, с. 20];
- «Конвенція «Про боротьбу проти корупції серед функціонерів Європейського Співтовариства та функціонерів держав-членів Європейського Союзу» від 26.05.1997 р. [32];
- Директива Ради ЄЕС від 10.06.1991 р. № 91/308 «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей» [57];
- «Конвенція про боротьбу з корупцією» ООН за 2003 рік [31].

Фахівці відзначають у них деяке дублювання норм, прийнятих раніше, та невелике різночитання. Однак, можна стверджувати, що кожен наступний закон враховував недоліки та недоробки попередніх і був якісно новим етапом боротьби з корупцією в країнах ЄС. Слід зазначити, що у країнах ЄС корупцією вважається не лише факт отримання хабаря, а й обіцянка вирішити якесь питання, використовуючи посадові повноваження.

«Шарований пиріг» адміністративного співжиття європейських країн призвів до того, що в Європейському Союзі не відпрацьовано єдиний механізм політичного та правового регулювання. Це породжене насамперед слабкою політичною інтеграцією країн Євросоюзу. «Політичний союз поки що розглядається як теоретична можливість. Ухвалення Євросоюзом конституції могло наблизити його до політичного союзу, проте ця спроба не вдалася» [3, с. 56].

Але основна причина полягає у відсутності інституційних домовленостей між країнами-членами щодо створення такого механізму. Європейський Союз ще в Маастрихтському договорі передбачив положення щодо створення єдиного судового та поліцейського простору, а також про співпрацю у кримінальному законодавстві. Однак держави-члени ЄС ігнорують зміни, внесені Амстердамським договором 1997 р. і тому ухвалені угоди не можуть бути достатньою законодавчою базою для створення загальноєвропейського кримінального закону. Кримінальне право Європейського Союзу нагадує абстракцію, малоприсадатну для практичного використання та перебуває у початковій стадії формування [21, с. 45].

Проте незважаючи на багат шаровість цієї організації, тенденція така, що Європейський Союз з об'єднання країн поступово перетворюється на об'єднану країну. Ознаки централізації, незважаючи на політичну та правову різноголосицю, вже настільки перевищили традиційні уявлення національної політичної еліти більшості країн про незалежність, що багато з них негативно ставляться до подальшого зближення.

У зв'язку з цим антикорупційна політика Європейського Союзу є багатоплановою проблематикою. На наш погляд, по-перше, має бути дано визначення корупції, прийнятне для ЄС. По-друге, необхідно виявити форми прояву корупції у межах трьох рівнів об'єднання європейських країн. По-третє, необхідно виділити політичні та правові аспекти антикорупційної діяльності ЄС.

По-четверте, на реальних прикладах має бути проілюстрована дієвість чи слабкість антикорупційної політики ЄС [13, с. 72].

Корупція народилася одночасно з виникненням держав та появою в них системи посад та силових структур. Великий інтерес є система відносин між населенням та чиновниками, а також між самими чиновниками, зокрема ще у Стародавньому Китаї. Відомо, що Китай століттями та тисячоліттями відпрацьовував систему управління. Китайські чиновники отримували незначну платню, тому вони змушені були брати з кожного прохача винагороду. Ця винагорода була суворо дозована, тобто корупційна складова була закладена в основу державного управління. Спроби деяких реформаторів у Китаї змінити цю систему не мали успіху, а їхні провідники, як Ван Аньши, були страчені [3, с. 89].

Корупція в країнах Європи не була узаконена, але вона завжди цвіла пишним цвітом з часів Стародавньої Греції, Риму, Візантії та пізніше середньовічних країн. Сплеск корупції в Європі супроводжував початок колоніальної діяльності, коли на престижні посади в колоніях призначали за протекцією за відповідну винагороду, підношення королю (королеві) чи іншому правителю. Нова хвиля корупції почалася в період становлення «дикого капіталізму» і зберіглася під час упорядкування капіталістичних відносин у XIX ст. Тоді ж виникла протидія корупції на законодавчому рівні, що сприяло її стримуванню. Однак після Другої світової війни корупція знову стала найпоширенішим явищем. Саме тому в країнах Євросоюзу боротьба з нею висунулася на передові рубежі та залишається актуальною й у наш час [47].

Поряд із багатшаровим характером об'єднання європейських країн додаткові труднощі виникають у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. У нових умовах корупційні схеми набувають глобального характеру, тому

керівні органи ЄС змушені вирішувати проблеми корупції не лише в рамках окремих країн, що входять до ЄС чи в межах ЄС загалом, а й на глобальному рівні. Цей шлях веде до нерозв'язного завдання – як поєднати різночитання між законодавствами держав-членів ЄС, самого ЄС та Ради Європи. Проте фахівці звертають увагу на деякий прогрес у цій сфері та зазначають, що кожен новий закон враховує недоліки та недоопрацювання попередніх, стає якісно новим етапом боротьби з корупцією у державах-членах ЄС.

Незважаючи на те, що в країнах ЄС корупцією вважається не лише саме отримання хабаря, а й обіцянку вирішити якесь питання, використовуючи посадові повноваження, законодавчу базу протидії корупції не створено. Важливим напрямом протидії є превентивна антикорупційна політика. Оскільки ЄС не має антикорупційного закону, кримінальної відповідальності ні фізичних, ні юридичних осіб не передбачено. У зв'язку з цим ЄС використовує стандарти кримінальної відповідальності за корупційні злочини, ухвалені у документах Ради Європи та ООН. Якщо ж підбивати підсумок дослідженню кримінально-правових заходів протидії корупційній злочинності та відмиванню злочинних капіталів у ЄС, то їх можна умовно віднести до норм щодо протидії корупційній злочинності у Раді Європи та ООН [34, с. 20].

За своїм змістом вони більш близькі до тих стандартів, які розроблялися Радою Європи та були проведені в рамках Конвенцій Ради Європи. Це насамперед Страсбурзька Конвенція Ради Європи 1990 р. «Про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності». Сюди входять усі види хабарництва як типу корупції, різноманітні посадові зловживання. Водночас, порівняно з корупційними злочинами, виділеними в документах Ради Європи, види тих самих злочинів у документах Євросоюзу (у тому числі службові зловживання) не деталізовані. До них традиційно відноситься, наприклад, «торгівля впливом». Європейські монархії вміють інтелігентно залагоджувати корупційні угоди, перерозподіляючи у своєму суспільстві та у світі сфери «торгівлі впливом», акцентуючи увагу преси, громадськості не на причинах, що породжують злочини, а на інших проблемах,

надаючи натомість певні пільги та преференції впливовим ЗМІ. Саме завдяки «торгівлі впливом» королівський будинок Великобританії, зокрема, вважається дуже успішним політичним та фінансовим підприємством [35].

Крім «торгівлі впливом», поширеним корупційним злочином вважається застосування незаконних коштів у передвиборчій боротьбі. Корупційні скандали стрясають європейські країни також через проблеми спадкування. Гучний скандал у тому числі порушили у Франції численні спадкоємці Ліліан Бетанкур після того, як у пресу потрапили відомості про те, що ця найбагатша жінка Європи незаконно фінансувала передвиборчу кампанію Ніколя Саркозі. Скандал довкола внеску Бетанкур на передвиборчу кампанію Саркозі не єдиний. У французькій та міжнародній пресі постійно обговорюється інтерв'ю сина Муамара Каддафі про те, що батько передав Саркозі мільйон доларів на передвиборчу кампанію. Представник Бетанкур нібито передав скарбниці Саркозі 800 тис. євро. У пресі посилалися на щоденник одного із друзів бізнес-леді, де було записано: «Бетанкур сказала, що Саркозі знову попросив грошей. Я погодилася». Спадкоємці Бетанкур заперечують її право розпоряджатися грошима як порушення прав спадкоємців та участь у корупційній угоді [56, с. 97].

З питань спадкування, які, як і описана подія з Бетанкур, мають корупційну складову, в Європейському Союзі відсутня єдина законодавча база. В історії Англії та інших країн проблема успадкування мала велике політичне значення. Історично так склалося, що титул, майно та права в Англії належали лише главі сім'ї. Це відкривало широкий простір для спекуляцій та корупційних угод. Після його смерті титул наслідував старший син. Після смерті старшого сина, якщо у нього не залишилося спадкоємця, наступний за старшинством син. За відсутності живих синів титул переходив до старшого сина старшої дочки тощо. За відсутності дочок чи нащадків, титул переходив до найближчих родичів. Разом з титулом спадкоємець отримував майно, права та привілеї. Інші діти самостійно домагалися свого становища у суспільстві. Колізії та перипетії успадкування

яскраво відображені у романі Сиріла Хейра «Суто англійське вбивство» та в однойменному фільмі Самсона Самсонова, створеного за цією книгою [61].

Проблема успадкування в багатьох країнах всебічно відображена в законах про престолонаслідування, де виділяється абсолютна примогенітура (шведська система – успадкування за старшинством), прийнята у більшості європейських монархій; агнатична або патрилійна примогенітура (салічна система у Франції), яка виключала жінок з числа претендентів на престол, а також низку інших систем успадкування. Для нас найбільший історичний інтерес представляє агнатично-когнатична примогенітура (австрійська система спадкоємства престолу, або «прагматична санкція»), оскільки вона була прийнята в Росії. Престол передавався по чоловічій лінії, жінки могли успадковувати його лише за відсутності чоловічих представників династії [67, с. 95].

«ЄС досягає позитивних результатів у пошуку правових рамок та орієнтирів боротьби з корупцією, хоча немає єдиного юридичного поняття "корупція"», – пише у своїй статті Калугіна І. О. [35].

У цьому контексті постає питання про співвідношення правових норм Євросоюзу та положень законодавчих актів Ради Європи, оскільки ті та інші мають міжнародний характер, а всі держави-члени Євросоюзу є членами Ради Європи. Здавалося б очевидне дублювання правових норм. Однак оскільки, як зазначалося вище, Євросоюз не має власної кримінально-правової бази, він здебільшого спирається на рішення та документи Ради Європи. Головний акцент при цьому зроблено на експертизі правових проектів актів як найважливішою мірою профілактики корупції [3, с. 90].

Термін «корупція» означає сукупність кримінальних дій щодо підкупу посадових осіб. Він набув поширення в Європі через міжнародні конвенції та документи, перелічені нами раніше.

Таким чином, транснаціональність корупції на сучасному етапі історичного розвитку потребує вживання глобальних заходів для нейтралізації загрози, яку вона становить світове співтовариство. Необхідна міжнародна антикорупційна стратегія як комплекс політичних, правових та організаційних

заходів, виконана за умовами «кращого шляху»: комплексність, системність, несуперечність та мінімізація зусиль [13, с. 70].

Конкретизація корупційних злочинів відбувається щодо державних посадових осіб, членів національних державних зборів, іноземних державних посадових осіб та членів іноземних державних зборів, представників приватного сектору, посадових осіб міжнародних організацій, членів міжнародних парламентських зборів, суддів та посадових осіб міжнародних судів. У числі злочинів Конвенція передбачає використання службового становища з корисливою метою, відмивання доходів від злочинів, пов'язаних з корупцією та операцій з рахунками [31].

Ефективність антикорупційної політики ЄС залежить не лише від заходів, які вживаються офіційними структурами, а й від зусиль громадськості. Результативність антикорупційних заходів за участю громадськості була позначена у підсумковому документі онлайн-конференції, яку провів Європейський Союз незалежних журналістів у 2015 р. Матеріали конференції стали доступними широкому загалу. Їхню публікацію лише російською мовою станом на 1 вересня 2015 р. переглянуло близько 200 тис. відвідувачів [37, с. 78].

Процес реформування Європейського Союзу відбувається постійно. Участь громадськості вносить у цей процес свій значний внесок, тому, на наш погляд, так важливо відзначити основні напрями цього реформування.

Загалом владні структури та громадськість європейських країн усвідомлюють, що корупція не тільки створює загрозу демократичним принципам, а й породжує недовіру до дієвості законів, ефективності забезпечення прав людини, а також призводить до значних перешкод на шляху соціально-економічного розвитку населення окремих країн та Європейського Союзу в цілому. Це робить необхідним постійне нарощування зусиль щодо запобігання корупції [39, с. 152].

Для підвищення ефективності боротьби з корупцією в європейських країнах проводиться активна робота щодо впровадження у свідомість людей та їх поведінка розуміння несумісності етичних норм із корупційною діяльністю.

Як зазначалося вище, це здійснюється різними методами, зокрема через засоби інформації. Крім того, існує необхідність визнання кримінального характеру національної та міжнародної корупції та відображення цього факту у законодавчій базі європейських країн та Євросоюзу загалом. Це, як було показано раніше, знаходиться у незавершеному вигляді. Причому йдеться не лише про стан законодавчої бази, а й про координацію зусиль у практичній реалізації боротьби з корупцією.

У багатьох випадках низька ефективність боротьби з корупцією викликана тим, що накопичувати докази, зберігати конфіденційність розслідувань, забезпечувати захист свідків, помічників у боротьбі з корупцією та застосовувати багато інших заходів практично неможливо.

Але навіть у тому випадку, коли розслідування успішно завершено, його ефективність знижується, оскільки в законодавстві європейських країн та в Євросоюзі загалом немає положень, які дають змогу здійснювати не лише конфіскацію, а й позбавлення корупційних доходів. До того ж у багатьох країнах виключно високий відсоток корупціонерів, які мають імунітет як від розслідування, так і від судового рішення. Численні спроби довести до досконалості законодавство, а окремі випадки його застосування до практичної реалізації відповідно до норм та принципів демократичного суспільства нерідко «спускаються на гальмах» або самими корупціонерами, які засідають у відповідних законодавчих та виконавчих структурах, або їх спільниками [38, с. 32].

Ні для кого не секрет, що рівень боротьби з корупцією багато в чому залежить від відсутності спеціалізації не лише окремих органів та виконавців, які здійснюють боротьбу з корупцією, а й від їх низької кваліфікації. Крім того потрібно необхідне забезпечення цих структур фінансовими, матеріальними та організаційними засобами. При цьому законодавство та влада повинні гарантувати прозорість прийнятих рішень, забезпечувати застосування відповідних дисциплінарних заходів до посадових осіб, які порушують вимоги кодексів етики професійної поведінки [44].

Забезпечення дієвості заходів, що вживаються державою, воно повинно гарантувати, створюючи умови для ефективної роботи структурам, що здійснюють відповідні процедури ревізій, надати громадськості можливість впливати на їх здійснення.

Засобам масової інформації має бути гарантовано право вільно отримувати та поширювати відомості з питань корупції.

Держава та громадські структури мають у різний спосіб заохочувати дослідження з корупції, які нині перебувають на периферії наукових публікацій. Особливо актуальним видається міжнародне співробітництво не тільки у всіх сферах боротьби з корупцією, а й у дослідженнях з проблем корупції. Ефективність антикорупційної політики ЄС залежить від інкорпорації антикорупційних заходів у загальний процес реформи ЄС.

Таким чином, можна відзначити, що ЄС активно веде боротьбу з корупцією. Ця боротьба дає відчутні результати. Антикорупційна експертиза законів є також важливим напрямом боротьби з корупцією. Незважаючи на те, що деякі положення антикорупційних законів ЄС дублюють норми, які є у законодавстві окремих країн, це не знижує рівень ефективності боротьби з корупцією в країнах ЄС. Рівень боротьби з корупцією багато в чому залежить від відсутності спеціалізації не лише окремих органів та виконавців, які здійснюють боротьбу з корупцією, а й від їх низької кваліфікації. Крім того потрібно необхідне забезпечення цих структур фінансовими, матеріальними та організаційними засобами.

2.2. Європейський досвід як шлях до ефективної антикорупційної політики в Україні

Корупція залишається однією з найгостріших проблем України, яка негативно впливає на всі сфери суспільного життя – від економіки до соціального розвитку та міжнародної репутації країни. Незважаючи на значний прогрес у створенні антикорупційної інституційної бази та проведенні низки

реформ, ефективність антикорупційних заходів на високому рівні залишається обмеженою з моменту набуття статусу країни-кандидата на членство в ЄС Україна посилила реформи у цій сфері, включаючи прийняття національної антикорупційної стратегії та національної програми з її реалізації. Країна посилює реформи у цій сфері, зокрема ухвалила національну антикорупційну стратегію та національну програму з її реалізації. Однак для досягнення стійкого прогресу в боротьбі з корупцією необхідно активніше переймати європейський досвід та адаптувати його до українських реалій. Ключовим викликом є визначення найбільш ефективних європейських практик і механізмів, які можуть бути впроваджені в Україні, а також виявлення внутрішніх бар'єрів, що перешкоджають цьому процесу [57].

Корупція в Європейському Союзі (ЄС) розглядається як багатовимірна проблема, що має внутрішній і зовнішній виміри. Це явище негативно впливає на фінансову стабільність, функціонування внутрішнього ринку та довіру громадськості до європейських інституцій. Забезпечення незалежності антикорупційних органів, посилення громадського контролю та запозичення успішного європейського досвіду боротьби з корупцією, адаптованого до українських реалій, а також запровадження цифрових інструментів управління сприятиме підвищенню ефективності антикорупційної політики в Україні. Корупція є однією з ключових загроз для розвитку як України, так і ЄС, і важливо не лише побудувати антикорупційну інфраструктуру, а й забезпечити її ефективне функціонування, оскільки Україна прагне інтегруватися в ЄС [61].

Вивчення європейського досвіду боротьби з корупцією може допомогти адаптувати найкращі практики до українських реалій, підвищити довіру суспільства до державних інституцій та сприяти сталому розвитку. Досвід Литви підтверджує важливість створення незалежних антикорупційних інституцій для ефективної боротьби з корупцією. Литва створила незалежний орган – Спеціальне бюро розслідувань, який чітко підзвітний вищим органам державної влади, зокрема Президенту та Парламенту. Спеціальне бюро розслідувань було створено за ініціативи Президента Литви та у тісній співпраці з Парламентом з

метою забезпечення політичної стабільності та запобігання зловживанню владою [68, с. 90].

Це дозволяє службі діяти незалежно від виконавчої влади та політичних впливів, що є критично важливим для запобігання корупційним схемам у найвищих ешелонах влади. Спеціальна служба розслідувань підзвітна як президенту, так і парламенту, що гарантує прозорість і відповідальність за її діяльність. Така підзвітність дозволяє забезпечити контроль над діяльністю служби, унеможливаючи політичний чи адміністративний вплив на її роботу. Така модель забезпечує незалежність розслідувань та запобігає політичним впливам, що є важливим для підтримки довіри громадян до інститутів влади та підвищення ефективності антикорупційної політики в країні. Україна може винести уроки з цього досвіду, створюючи окремі інституції для боротьби з корупцією, орієнтуючись на принципи прозорості та підзвітності. Ураховуючи потребу в спеціалізованих структурах, що здатні оперативно реагувати на корупційні злочини, Україна створила Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), яке стало основною ланкою в системі антикорупційних органів держави [67, с. 97].

Латвія має спеціальний антикорупційний орган – Антикорупційне бюро. Бюро виконує низку важливих функцій, включаючи перевірку декларацій про доходи, активи та борги державних службовців. Воно також розслідує випадки корупції, виявляє конфлікти інтересів серед державних службовців та запобігає корупції в державних установах. Однією з основних функцій департаменту є перевірка декларацій, поданих державними службовцями, та виявлення потенційних порушень і корупційних ризиків. Департамент також уповноважений розслідувати корупційні правопорушення, вчинені державними службовцями та юридичними особами, які беруть участь у державних контрактах. Досвід Латвії у боротьбі з корупцією та роботі Антикорупційного бюро може суттєво вплинути на розвиток антикорупційних реформ в Україні, сприяти інтеграції країни до міжнародної антикорупційної спільноти та підвищити ефективність роботи антикорупційних органів України [62, с. 110].

У Болгарії функцію контролю за деклараціями про майно державних службовців та боротьби з корупцією виконує Національна аудиторська палата, яка є частиною ширшої антикорупційної системи. Рахункова палата відповідає за перевірку декларацій про доходи, активи та зобов'язання державних службовців з метою забезпечення прозорості та запобігання корупції серед державних службовців. Вона здійснює регулярний моніторинг декларацій, перевіряючи достовірність наданої інформації та виявляючи можливі порушення і конфлікти інтересів. Досвід Болгарії у цій сфері може бути корисним для України в контексті розбудови антикорупційних механізмів. У Болгарії система перевірки декларацій та боротьби з корупцією на їх основі має важливе значення для забезпечення прозорості та підзвітності чиновників. Україна могла б використати цей досвід для вдосконалення своєї системи подання та перевірки декларацій, зокрема шляхом інтеграції новітніх технологій для більш ефективного моніторингу декларацій публічних службовців [3, с. 90].

У Нідерландах боротьба з корупцією має комплексний підхід, який включає не лише розслідування окремих випадків, але й проактивний аналіз сфер потенційної корупції. Важливим аспектом цієї роботи є аналіз відносин між громадянами та державою, особливо у сферах, де можуть виникати корупційні ризики. Для цього створюються спеціалізовані групи та інституції, які здійснюють моніторинг цих відносин та впроваджують антикорупційні заходи [13, с. 72].

Нідерланди активно використовують законодавство, що надає громадянам доступ до публічної інформації для моніторингу діяльності органів державної влади. Це важливий механізм запобігання корупції, оскільки дозволяє громадянам контролювати діяльність свого уряду. В Україні вже запроваджено певні практики забезпечення доступу громадян до публічної інформації, які сприяють підвищенню прозорості та зменшенню можливостей для корупції. Досвід Фінляндії у боротьбі з корупцією є важливим прикладом для інших країн. Це пов'язано з тим, що Фінляндія досягла значного прогресу в боротьбі з корупцією без необхідності створення окремої організації для боротьби з

корупцією. Замість цього Фінляндія делегувала повноваження з моніторингу та боротьби з корупцією двом ключовим посадовцям: Генеральному прокурору та Парламентському омбудсмену. Фінляндія продемонструвала, що успішна боротьба з корупцією не обов'язково вимагає створення окремого антикорупційного органу. Достатньо делегувати функцію моніторингу та нагляду за корупційними правопорушеннями ефективному органу. Важливим фактором є активна роль громадян у боротьбі з корупцією та наявність програм захисту свідків, які сприяють виявленню корупційних правопорушень. Україні варто звернути увагу на цей досвід і запровадити більш ефективні механізми боротьби з корупцією через залучення громадян та гарантований захист осіб, які надають важливу інформацію [20].

Естонія є прикладом успішної антикорупційної ініціативи, хоча вона не створила окремої антикорупційної інфраструктури. Естонська модель цікава для України тим, що вона показує, що боротьба з корупцією може бути ефективною за наявності певних ключових факторів, які забезпечують успіх. Успіх боротьби з корупцією в Естонії значною мірою залежав від політичної волі еліти та підтримки суспільства. Естонські політики та громадяни прагнули створити прозору державу, що стало основою для реформ у різних сферах управління. Після здобуття незалежності Естонія активно підтримувала використання естонської мови в державному апараті. Це зменшило вплив корумпованих радянських чиновників, які залишилися в країні після розпаду СРСР, і дозволило молодим, некорумпованим естонцям зайняти ключові державні посади. Це зміцнило моральність державної служби. Важливим елементом боротьби з корупцією стала запроваджена в Естонії програма «Відкрита держава». Програма сприяла відкритій взаємодії між державою та громадянами. Це включало прозорість у прийнятті рішень, доступ до публічної інформації та участь громадян у прийнятті рішень на всіх рівнях. Такий підхід значно знизив рівень корупції в державних установах. Підвищення економічного рівня країни дозволило збільшити фінансування державних установ і відповідно підвищити заробітну плату державних службовців [21, с. 45]. Це зменшило економічні

стимули для корупційних дій, а вищі зарплати значно зменшили спокусу до зловживань. Досвід Естонії показує, що для ефективної боротьби з корупцією не обов'язково мати окрему антикорупційну інфраструктуру. Більш важливими є такі фактори, як політична воля еліти, запровадження прозорих механізмів функціонування державних інституцій, зниження корупційних ризиків через підвищення заробітної плати та освіти державних службовців, а також активне громадянське суспільство. Прийняття цих підходів було б корисним для України в її боротьбі з корупцією.

У Німеччині існують різні механізми та інструменти для моніторингу фінансових операцій між державними службовцями та боротьби з корупцією, зокрема, реєстр корумпованих компаній, які позбавляються права брати участь у державних тендерах [34, с. 21]. У Німеччині діє система санкцій для компаній, визнаних винними в корупційних правопорушеннях. Реєстр корумпованих підприємств дозволяє виявляти компанії, позбавлені права брати участь у державних тендерах. Це є важливим кроком у боротьбі з корупцією та обмежує можливості компаній з корупційними зв'язками та компаній, які порушують законодавство під час проведення тендерів та державних закупівель.

Ці заходи не лише запобігають корупції, але й забезпечують ефективні механізми виявлення та покарання корупціонерів. Завдяки цим зусиллям Німеччина створила середовище, в якому компанії та посадові особи, які порушують антикорупційні норми, стають об'єктом громадського контролю, що значно зменшує можливості для порушень та зловживань. Цей досвід може бути корисним для інших країн, у тому числі для України, де подібна практика може допомогти суттєво знизити рівень корупції у сфері державних закупівель та інших сферах. Данія має високий рівень прозорості в державних установах. Відкритість і доступність інформації про державні витрати, державні контракти та інші аспекти управління є важливим елементом боротьби з корупцією. Публічні документи, включаючи бюджетні звіти та інші фінансові дані, є загальнодоступними і дозволяють здійснювати незалежний контроль за діяльністю органів влади [56, с. 98].

Данія має ефективну антикорупційну політику, яка включає в себе добре розвинену систему контролю за державними службовцями, розслідування правопорушень та систему покарань за корупційні правопорушення. Існує спеціалізоване антикорупційне агентство, яке здійснює моніторинг діяльності державних службовців. Високі позиції Данії в антикорупційних рейтингах є результатом комплексного підходу, який поєднує прозорість, свободу ЗМІ, активне громадянське суспільство, ефективну державну політику та контроль за діяльністю чиновників. Цей досвід може стати корисним прикладом для України, яка прагне знизити рівень корупції та підвищити довіру громадян до державних інституцій.

Франція також приділяє значну увагу превентивним заходам у боротьбі з корупцією, які включають комплексний підхід до адміністративного контролю, регулювання виборчого процесу та інших механізмів запобігання зловживанням. Франція вважає, що запобігання корупції має бути пріоритетом, і тому приділяє значну увагу превентивним заходам, а також боротьбі з уже скоєними злочинами. Серед них – регулювання партійних фінансів, обмеження на фінансування виборів та запровадження різноманітних механізмів контролю на всіх етапах державного управління. Загалом, Франція прагне побудувати комплексну систему запобігання та протидії корупції через прозорість, контроль за виборчим процесом, посилення адміністративного нагляду та активну участь громадянського суспільства. Такий підхід допоміг знизити рівень корупції та зберегти високий рівень довіри до державних інституцій. Одним із ключових елементів ефективної боротьби з корупцією є захист свідків, який забезпечує безпеку тих, хто наважується повідомляти про корупційні правопорушення. В Україні, як і в багатьох інших країнах, визнали важливість цього аспекту, а тому розробили спеціальні програми захисту свідків у справах про корупцію, які були успішно впроваджені в кількох європейських країнах, зокрема в Румунії, Словенії та Люксембурзі [64, с. 181].

Вони були успішно реалізовані в кількох європейських країнах, зокрема в Румунії, Словенії та Люксембурзі. Ці країни демонструють, як програми захисту

свідків можуть сприяти підвищенню ефективності боротьби з корупцією, створюючи умови для активної співпраці між правоохоронними органами та громадянами, не ставлячи під загрозу безпеку громадян. Успішна реалізація таких програм вимагає комплексного підходу, що включає правову підтримку, ресурси для реалізації програм захисту та розбудову довіри між суспільством і правоохоронними органами. Такий підхід існує в Україні і заслуговує на подальшу увагу, оскільки він показав позитивні результати в інших європейських країнах [3, с. 89].

В Україні вже існує кілька ініціатив щодо захисту свідків, зокрема в контексті боротьби з корупцією, але ці програми потребують подальшого розвитку. З огляду на виклики, з якими стикаються свідки корупційних злочинів, важливо створити чітку правову базу, яка б забезпечувала не лише фізичний захист, а й реальний захист свідків, включаючи правову допомогу, анонімність та запобігання репресіям з боку тих, хто викриває свідків. Загалом, якщо Україна зможе адаптувати успішний європейський досвід, створивши ефективну програму захисту свідків, це значно підвищить ефективність боротьби з корупцією, залучить більше громадян до активної участі у розслідуваннях та відновить їхню довіру до державних інституцій [21, с. 45].

Таким чином, узагальнюючи досвід європейських країн, можна зробити висновок, що для успішної боротьби з корупцією важливо впроваджувати комплексні заходи, серед яких розвиток спеціалізованих антикорупційних органів, використання цифрових інструментів, посилення громадського контролю та створення механізмів прозорості взаємодії між державою та громадянами. Адаптація цих практик до українських реалій вимагає комплексного підходу, що враховує політичну ситуацію та необхідність залучення всіх верств суспільства до активної боротьби з корупцією. Запозичення європейського досвіду боротьби з корупцією може значно підвищити ефективність антикорупційної політики України. Однак важливо також адаптувати європейську модель до вітчизняних реалій, враховуючи культурні, політичні та економічні особливості України.

2.3. Напрямки удосконалення антикорупційної політики України

В результаті прийняття низки антикорупційних законів у жовтні 2014 року, які дослідники називають найбільш амбітною та системною реформою у цій сфері, в Україні значною мірою створено правову та організаційну основу для боротьби з корупцією. Окрім ратифікації та імплементації міжнародних угод та антикорупційних стандартів, були прийняті концептуальні стратегічні та програмні антикорупційні документи, зокрема Антикорупційна стратегія на 2014 – 2017 роки [67, с. 97] та Антикорупційна стратегія на 2021 – 2025 роки [4], а також Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні на 2015 – 2017 роки «Про засади державної Національна програма (Антикорупційна стратегія)» [55], а також прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на її реалізацію. Однак аналіз фактичного стану їх виконання свідчить про те, що їх імплементація далека від ефективної та повної.

Наразі існує Індекс сприйняття корупції (CPI), який ранжує країни «відповідно до сприйняття ними рівня корупції в державному секторі, що вимірюється експертними оцінками та опитуваннями громадської думки». Індекс загалом визначає корупцію як «зловживання становищем, якому довіряють, з метою отримання особистої вигоди». Індекс щорічно публікується неурядовою організацією Transparency International з 1995 року [38]. Індекс CPI за 2023 рік, опублікований у січні 2024 року, базується на даних за період з травня 2023 року по травень 2024 року і наразі оцінює 180 країн за шкалою від «100 (дуже чиста до 0 (дуже корумпована)». Розглянемо детальніше рівень корупції в країнах ЄС за даними Індексу сприйняття корупції 2024 (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівень корупції у державах-членах ЄС відповідно до Індексу сприйняття корупції за 2024 рік [78]

№	Країна-член ЄС	Бали за шкалою 100	Ранг
1	Данія	88	1
2	Фінляндія	88	1
3	Швеція	85	4

4	Нідерланди	82	8
5	Люксембург	81	9
6	Німеччина	80	10
7	Австрія	74	13
8	Естонія	74	13
9	Ірландія	74	13
10	Бельгія	73	18
11	Франція	71	22
12	Португалія	62	32
13	Іспанія	61	34
14	Литва	61	34
15	Латвія	59	36
16	Словенія	57	41
17	Італія	56	42
18	Польща	56	42
19	Чехія	54	49
20	Мальта	54	49
21	Кіпр	53	52
22	Словаччина	52	56
23	Греція	49	58
24	Хорватія	47	63
25	Румунія	45	66
26	Угорщина	43	73
27	Болгарія	42	78

Як видно з таблиці, найменш корумпованими державами-членами ЄС є Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди та Люксембург. Найбільш корумпованими є Греція, Хорватія, Румунія, Угорщина та Болгарія.

Протягом останнього десятиліття розчарування корупцією домінувало у виборчих кампаніях, призводило до повалення урядів і надихало тисячі людей виходити на вулиці, і хоча Індекс сприйняття корупції (CPI) за 2024 рік змальовує похмуру глобальну картину стану корупції в державному секторі, він також показує, що деякі країни за останні роки досягли помітних покращень. Багато з цих перемог стали можливими завдяки цілеспрямованим людям і громадам, які стимулювали зміни з боку всіх верств суспільства, а не лише урядових реформаторів [79].

До основних напрямів антикорупційної політики слід зарахувати: по-перше, корекцію чинного законодавства; по-друге, розробку більш збалансованої системи стримувань та противаг між основними інститутами влади; по-третє, упорядкування системи, структури та функцій органів

виконавчої влади; по-четверте, зміна принципів контролю за майновим становищем представників влади; по-п'яте, створення умов для ефективного контролю за розподілом та витрачанням бюджетних коштів; по-шосте, зміцнення судової влади; по-сьоме, удосконалення правоохоронної системи та поліцейської діяльності; по-восьме, координацію антикорупційної політики [47].

До одного з основних напрямів антикорупційної політики слід зарахувати обмеження політичної корупції. Політична корупція є різновидом «верхівкової корупції», причому найбільш небезпечною, оскільки така корупція має наслідком ухвалення основних правових правил, які встановлюються у законах, підзаконних нормативних та індивідуальних актах.

До наступного спрямування антикорупційної політики слід віднести впорядкування системи, структури та функцій органів виконавчої влади. Цей напрямок можна вважати основною частиною тих заходів, які зазвичай називаються адміністративною реформою. Йдеться лише про постійну громадську та державну увагу до даного, дуже важливого сегменту, де найчастіше і знаходяться найнебезпечніші корупційні «ніші».

Названий напрямок антикорупційної політики включає такі позиції: встановлення обґрунтованих критеріїв для визначення оптимальної структури та чисельності органів виконавчої влади; декомерціалізацію державної та муніципальної діяльності; забезпечення інформаційної прозорості процесу прийняття рішень органами виконавчої влади, використання ними бюджетних коштів, у тому числі через доступ до фінансових документів державних органів з боку недержавних організацій та засобів масової інформації; запровадження механізмів суспільного впливу на діяльність відомств [21, с. 45].

Проблема корупції є серйозною перешкодою для реалізації підтримки державної влади з боку громадянського суспільства. Процеси боротьби з корупцією та реформування системи державного управління та державної служби невіддільні, мають безліч точок дотику (вдосконалення законодавства, розвиток державного та громадського контролю, гласності, розвиток інститутів

адміністративної та професійної етики та ін.), у тому числі й у сфері підготовки стійких до корупції кадрів державної та муніципальної служби [13, с. 72].

Формуючи систему ефективної антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців, необхідно враховувати досвід зарубіжних держав у цій сфері. Насамперед позитивний досвід перетворення у сфері державного управління у країнах, що досягли успіхів у досліджуваній галузі, спирався на соціальні чинники.

Антикорупційна підготовка службовців розглядається за кордоном як діяльність із запобігання злочинним корупційним проявам, спрямована на зменшення, усунення, недопущення або нейтралізацію факторів, що її викликають [2, с. 36]. Особливості вибору методів антикорупційної підготовки державних службовців у зарубіжних країнах унікальні та залежать не тільки від економічних та соціально-політичних умов, а й звичаїв, традицій окремих держав, територіальних та національних особливостей, ролі релігії у регулюванні суспільних процесів. Великі держави з федеративним устроєм, як правило, особливу увагу приділяють спільній освіті населення, підвищенню рівня антикорупційної освіти співробітників правоохоронних органів та муніципальних органів влади. Держави з невеликою чисельністю населення зосереджують зусилля підвищення антикорупційної підготовки федеральних органів [3, с. 90].

Формуючи систему ефективної антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців, необхідно враховувати досвід зарубіжних держав у цій сфері. Насамперед позитивний досвід перетворення у сфері державного управління у країнах, що досягли успіхів у досліджуваній галузі, спирався на соціальні чинники.

Аналіз усіх прийомів, методів та способів антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців та інших категорій громадян у зарубіжних країнах дозволяє виділити різні її методи: класичні лекції, курси, тренінги, проведення презентацій та конференцій, конкурсів, широка просвітницька діяльність (виготовлення друкованих матеріалів, аудіо та

відеофільмів тематичної спрямованості); ефективні форми практичного навчання: заповнення опитувальників, виконання інтерактивних та рольових завдань, обговорення кейсів, виконання реальних практичних завдань у рамках практики та стажування у спеціалізованих органах в боротьбі з корупцією; методи наукової роботи: теоретичні дослідження, групові та пленарні дискусії. У розвинених країнах особлива увага у державній антикорупційній політиці приділяється довузівській антикорупційній підготовці, причому на етапах як середньої, так і початкової школи, а також громадській пропаганді [34, с. 20].

Пріоритетними напрямками фінансування системи підготовки державних та муніципальних службовців мають стати забезпечення запровадження обов'язкових навчальних програм щодо запобігання корупції та протидії їй для учнів за напрямками підготовки, пов'язаними з державною та муніципальною службою. Проблема відсутності нормативного закріплення поняття антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців у російському законодавстві є основною у досліджуваній галузі, оскільки зумовлює обмеження можливості комплексного формування антикорупційної правосвідомості на всіх рівнях публічної влади [56, с. 97].

Розглядаючи існуючі проблеми антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців, необхідно зупинитися також на тому, що її ефективність можлива лише за умови достатності фінансування. Щорічні бюджети федерального та регіонального рівня повинні містити предметні витрати на освітні заходи профільних вищих навчальних закладів, реалізацію відповідних державних та регіональних програм, інформаційну підтримку.

Пріоритетними напрямками фінансування системи підготовки державних та муніципальних службовців мають стати забезпечення запровадження обов'язкових навчальних програм щодо запобігання корупції та протидії їй для учнів за напрямками підготовки, пов'язаними з державною та муніципальною службою (на всіх етапах навчання), а також запровадження на базі профільних вищих навчальних закладів підрозділів, які займаються не лише освітньою діяльністю (реалізацією відповідних навчальних програм), а також науково-

практичними питаннями протидії корупції. У цьому напрямку розвитку системи антикорупційної підготовки службовців проявляється також важливий для реалізації державної антикорупційної політики аспект – федеральна та регіональна підтримка навчальних закладів [64, с. 181].

Одночасно з розвитком фінансової підтримки антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців слід вирішувати проблеми співпраці навчальних закладів з органами, які здійснюють практичну діяльність у даній сфері (організація практичних занять, стажувань, проходження навчальних та виробничих практик студентів профільних навчальних закладів, залучення фахівців організацій, установ та органів влади, які здійснюють антикорупційну діяльність, до антикорупційної освіти тощо).

Повноцінна реалізація антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців, що включає організацію та здійснення освіти за різними формами, просвітництво, науково-практичну діяльність тощо, може бути здійснена в рамках спеціально створених підрозділів у структурі вищих навчальних закладів.

Дані підрозділи можуть бути створені у різних формах залежно від того, які функції вони виконують та в яких напрямках ведуть діяльність. Переважні напрямки діяльності виділеного структурного підрозділу з антикорупційної підготовки державних та муніципальних службовців – навчально-практична та навчально-наукова. У його рамках має здійснюватися, насамперед, вузівська підготовка майбутніх службовців (навчання, виховання, просвітництво, мотивація до практичної та дослідницької роботи), додаткова професійна освіта чинних службовців, підвищення кваліфікації. Крім того, підрозділом можуть надаватися консультаційні послуги, вестись наукові та дослідницькі роботи тощо [35].

Вирішення проблеми змісту навчальних програм антикорупційної спрямованості для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування можливе за допомогою включення до них матеріалів за виділеними нижче напрямками:

– загальна антикорупційна підготовка – здобуття теоретичних знань у досліджуваній галузі та належних етико-ціннісних орієнтацій слухачів, а також формування стійких внутрішніх обмежувачів, що перешкоджають скоєнню корупційних вчинків;

– правова підготовка – з'ясування прав та обов'язків різних суб'єктів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з протидією корупції та більшою мірою їй піддається, закріплення знань законодавства як підстави відповідальності за корупційні правопорушення та запобігання виникненню відповідних ризиків;

– практична підготовка – формування та розвиток практичних навичок антикорупційної діяльності учнів;

– управлінська підготовка – набуття знань та навичок організації антикорупційної діяльності з урахуванням специфіки окремих державних та муніципальних органів [68, с. 90].

Слід звернути увагу і на змістовну частину підготовки державних та муніципальних службовців щодо підготовки та розробки нормативних правових актів, а також підзаконних актів, що відповідають вимогам антикорупційної експертизи.

Комплексний план боротьби з корупцією у соціальній сфері може включати: формування у суспільстві моральної атмосфери засудження корупції; надання особливого статусу державному чиновнику як повіреному на користь суспільства із забезпеченням йому особливих прав та гарантій; сприяння вихованню в душі цінностей, що утворюють норми права, та принципів, що спрямовують кожного громадянина до праці на загальне благо суспільства; зміцнення громадянського суспільства, ухвалення національної програми виховання громадянськості; пропаганду у суспільстві думки про необхідну моральну охайність державних чиновників, які дорожать власною репутацією; забезпечення контролю ЗМІ системи державного управління (з цим заходом погодилося 59 % представників політичної еліти, і лише кожен п'ятий представник адміністративної еліти зацікавлений у цьому [4, с. 57– 58]); гарантії адекватного рівня соцзабезпечення кожному громадянину; гарантії рівноправної

участі у процесі прийняття рішень всіх громадян; пропаганду громадянської мужності та моральної відповідальності; посилення ролі політичного лідерства; пропагування політичної етики; створення морального кодексу для політиків; декларування політичними партіями джерел їхнього фінансування; контроль товариства над дотриманням чинних законів, що передбачають покарання за хабарництво та зловживання у службі [67, с. 97].

У законодавчій сфері: створення відповідної нормативно-правової бази боротьби з корупцією в Кримінальному і Кримінально-процесуальному кодексах, зокрема тлумачення явища корупції та її різноманітних проявів у КК України; включення до Конституції основних принципів чесності політиків, установ та держслужбовців та гласності державного управління; запровадження кримінальної відповідальності за торгівлю впливом чиновником; зміна практики призначення на посаду Генеральної прокуратури кандидата за поданням президента, що підвищить його незалежність; зміна практики призначення суддів до Конституційного суду за поданням президента, що підвищить їх незалежність; створення незалежних від уряду та президента інститутів контролю та розслідування зловживань усіх державних посадових осіб, аж до найвищих; творчу незалежність державних ЗМІ від виконавчої влади з метою отримання об'єктивної інформації про діяльність державної влади; визнання хабарів у міжнародних торгових угодах кримінальним злочином; запровадження кримінальної відповідальності за порушення закону при розпорядженні держвласністю та бюджетними коштами [21, с. 45].

В адміністративній сфері: децентралізація системи державного управління; прозорість для контролюючих органів та суспільства позабюджетного фінансування державних інститутів, у тому числі спонсорської допомоги; заборона створення державними органами напівдержавних і недержавних структур, які здійснюють схожі функції; звітність перед контролюючими організаціями та суспільством на їхню вимогу за представницькі та незаплановані витрати; професійний добір, розстановка та ротация кадрів, у тому числі на основі відомостей про доходи, майно та

результати попередньої діяльності; встановлення ясної та швидкої процедури видачі ліцензій та дозволів [35].

Нижче наведено огляд ефективних заходів, вжитих європейськими країнами для протидії та запобігання корупції, які можуть бути впроваджені в Україні (рис. 2.1).

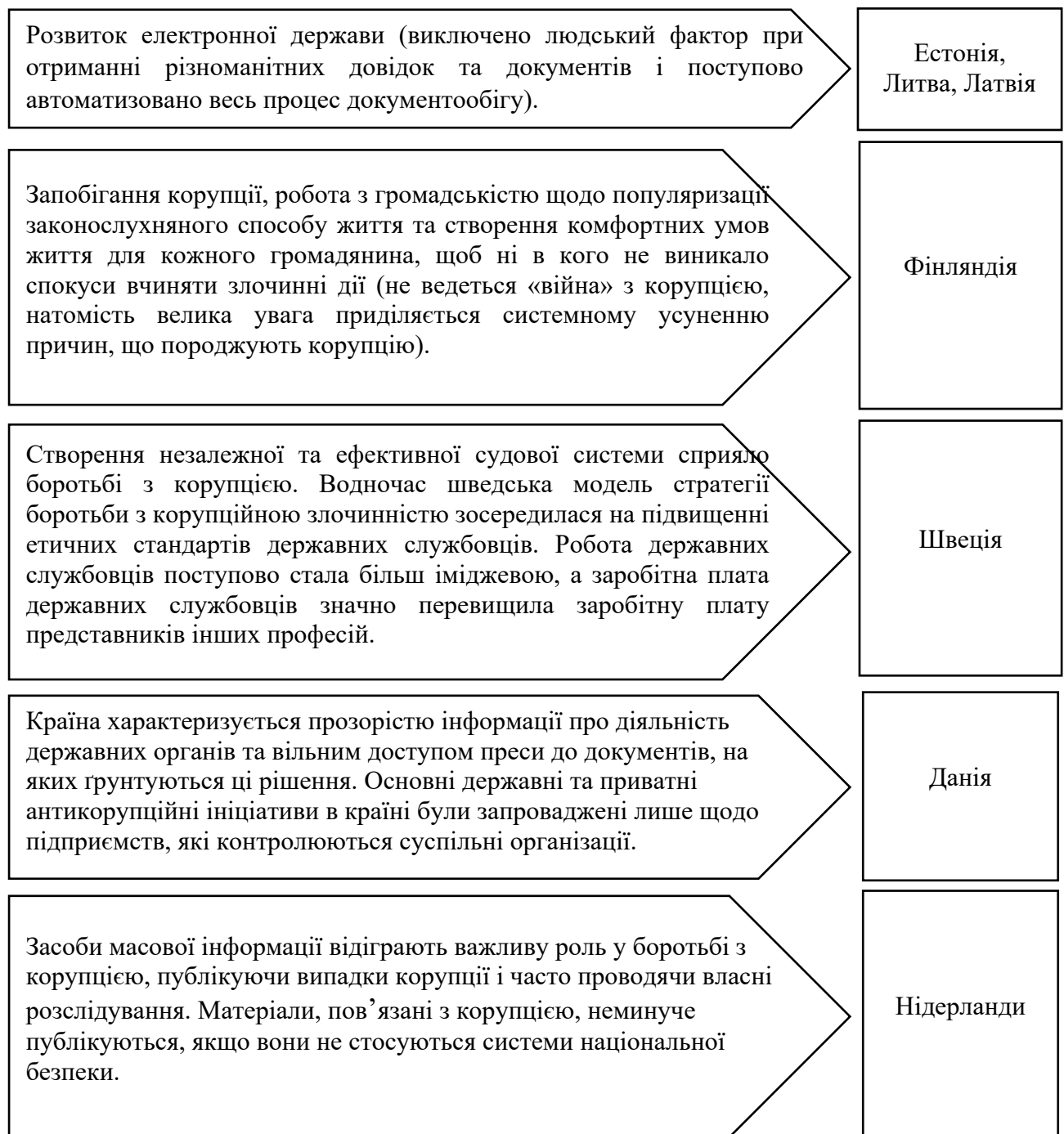

Рис. 2.1. Ефективні заходи держав-членів ЄС щодо імплементації антикорупційної політик [36, с. 69]

ЄС підтримує антикорупційні реформи в Україні та заходи, спрямовані на їх реалізацію. Ця підтримка здійснюється за певних умов. Однак ЄС має переглянути свій стратегічний підхід до боротьби з корупцією в Україні. З цією метою Європейський суд аудиторів пропонує включити до антикорупційної стратегії ЄС в Україні заходи з протидії олігархічним структурам, а Єврокомісії - підготувати спеціальний документ, який би визначав «шляхи запобігання високому рівню корупції та боротьби з її першопричинами». Іншими словами, слід розробити систему, за якої певні особи (олігархи та ті, хто перебуває під їхнім впливом) не впливатимуть на центри прийняття рішень.

Якщо говорити про найбільш пріоритетні питання, що стосуються вдосконалення діяльності по боротьбі з корупцією в сучасній Україні, то можна визначити їх так:

1. Організація та здійснення систематичної, цілеспрямованої та поступальної державної діяльності з викорінення корупції, заснованої на політичній волі Президента України та представників вищих органів державної влади.

2. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері протидії корупційній діяльності національного та транснаціонального масштабу в умовах інтеграції економічних процесів та активізації міжнародних економічних злочинних спільнот.

3. Подальша систематизація категоріального апарату та вироблення чітких категорій, що характеризують сутність корупційних діянь у рамках кримінального та інших галузей українського права.

4. Регулярна перевірка чинних та готових до прийняття нормативних правових актів на корупціогенність [68, с. 91].

5. Підвищення професіоналізму працівників правоохоронних органів та відновлення жорсткого контролю та прокурорського нагляду за їх повсякденною діяльністю.

6. Встановлення державного контролю та прокурорського нагляду за системою судових органів Української держави.

7. Удосконалення правозастосовної діяльності у сфері протидії злочинам корупційної спрямованості, вироблення одноманітних підходів до кваліфікації корупційних злочинів та правопорушень [64, с. 183].

8. Забезпечення державою суворої та невідвратною відповідальності за злочини, пов'язані з отриманням та даванням хабаря.

9. Розвиток інституту конфіскації майна корупціонерів та членів їх сімей. Встановлення для корупціонерів, які представляють вищу державну владу, кримінальної відповідальності у вигляді довічного ув'язнення за злочини корупційної спрямованості, а в окремих випадках смертної кари як винятковий захід.

10. Розвиток системи постійного тотального контролю над чиновниками, починаючи з підбору, підготовки та просування кадрів по службі. При прийомі на роботу до державних, муніципальних та правоохоронних органів кандидати повинні проходити випробування на «поліграфі» з метою виявлення наявності чи відсутності у них корупційних мотивів чи схильностей. Будь-яке просування по службі чи кар'єрних сходах має бути продуманим і зрозумілим їхнім колегам, а також заснованому на поруці за них з боку вищих керівників, які несуть у такому разі персональну відповідальність за їхню корупційну поведінку [56, с. 98].

11. Формування системи економічних та політичних інститутів, покликаних забезпечити формування у населення позитивного ставлення до сумлінної та чесної служби на благо батьківщини, не заплямованої корупційними зв'язками та відносинами.

Важливим напрямом антикорупційної політики є формування етичної інфраструктури суспільства. Етичні норми формулюються та застосовуються за згодою: це результат комунікаційного процесу (свідомо консенсусу) у певному соціумі, а не лише усередині професійної групи. Відповідаючи актуальним потребам розвитку сучасного суспільства, вони націлені на практичне застосування та використання теоретичних розробок і відрізняються прагненням до максимальної конкретизації, до вироблення норм, стандартів, вимог,

характерних для певних видів діяльності. Принципи професійної етики покликані дати чиновнику ціннісну платформу для ухвалення рішень відповідно до професійної потреби та публічних інтересів (звідси – ідеї щодо складання присяги перед вступом на посаду) [62, с. 111].

Для досягнення Україною зазначених стратегічних цілей подальше вдосконалення правового забезпечення державного апарату має ґрунтуватися на засадах формування високопрофесійного, неполітизованого управлінського апарату, що має надійні соціальні гарантії та відстоює суспільні цінності. Метою розвитку етичної структури може бути названа конституційність свідомості державних службовців та зусилля щодо оптимізації корпоративної етики. Але реалізація антикорупційної політики може бути відповідальністю виключно державної бюрократії. Сьогодні увага Української держави, ЗМІ, громадськості прикута до державних та муніципальних службовців, у той час як формування етичної інфраструктури передбачає рівну увагу до зусиль щодо реалізації антикорупційної політики не лише державних та муніципальних структур, а й бізнесу. Найскладнішим, трудомістким, тривалим у часі, але найдієвішим інструментом є формування як усередині професійної групи, так і в суспільстві загалом атмосфери нетерпимості до неетичної, корупційної поведінки [60, с. 203].

Важливо зрозуміти, що корупція в Україні є не просто соціальним явищем. Корупція глибоко проникла в психологію та психіку населення, зробивши людей морально неповноцінними. Принципи збагачення і користолюбства стали основою існування більшої частини російського суспільства, а совість і моральність відступили при цьому на задвірки свідомості людей. Йдеться про назрілу потребу повністю позбавити корупцію її системного характеру, щоб прояви корупції стали винятковими, поодинокими і мали лише епізодичний характер.

Необхідно прищеплювати людям стійку неприязнь до корупційної поведінки, і величезне місце у зв'язку з цим слід було б приділяти щодо незалежних і самостійних інститутів громадянського суспільства, закон про

який, незважаючи на постійні дискусії на цю тему, так і не прийнятий. Не викликає сумніву, що боротьба з корупцією – це спільне завдання органів державної влади, населення, правознавців та представників інших гуманітарних наук, усього громадянського суспільства загалом.

Таким чином, основною проблемою щодо стратегічного характеру антикорупційної політики є відсутність чіткого та комплексного бачення і базового розуміння корупційних процесів, викликів, цілей та основних елементів протидії корупції. Реалізація антикорупційної політики в Україні стикається з низкою проблем, серед яких: 1) непослідовність і неузгодженість дій органів державної влади; 2) незавершеність системи критеріїв оцінки ефективності; 3) брак політичної волі; 4) брак наукового обґрунтування; 5) недоліки в роботі спеціалізованих антикорупційних органів; 6) неузгодженість кадрової політики; 7) неефективність інституційної співпраці на міжнародному та європейському рівнях у сфері протидії корупції.

Антикорупційна стратегія України має базуватися на досвіді боротьби з корупцією та протидії корупції в ключових країнах ЄС, таких як Данія, Фінляндія, Швеція та Естонія. Підхід «війни з корупцією» (в рамках цього підходу основною зброєю в боротьбі з корупцією є каральні заходи. Держава ухвалює рішення з суворими санкціями) або підхід свідомої пасивності до корупції (мабуть, найбільш специфічний підхід, який вважає, що позитивні дії не можуть перемогти корупцію, а сама корупція є тимчасовим фактором, який зникне сам по собі, як тільки суспільство трансформується в більш демократичне і вільне).

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на основі проведених досліджень здійснено узагальнення і практичне вирішення актуального питання з'ясування практичного досвіду антикорупційних реформ в ЄС та розгляд можливості його використання в Україні

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки та рекомендації:

1. У роботі визначено сутність поняття «корупція». Відсутність нормативного закріплення цілісного та системного поняття «корупція» є однією з проблем, що перешкоджає створенню механізмів ефективної боротьби з цим явищем. Проаналізувавши та вивчивши підходи науковців, можна зробити такі висновки: корупція завжди пов'язана з державною службою, владою; корупція виходить за межі хабарництва; корупція включає численні форми незаконного присвоєння публічних коштів для особистого, групового або корпоративного використання; корупція як зловживання владою може здійснюватися для отримання вигоди не лише з метою особистого, а й корпоративного інтересу. Не завжди прямо пов'язані з присвоєнням матеріальних цінностей, оскільки корпоративний інтерес часом переслідує політичні мети: створення політичних умов, щоб забезпечити можливості «легального», «законного» захоплення, присвоєння у майбутньому матеріальних і фінансових коштів.

2. Проаналізовано причини виникнення корупції. Результати показали, що прояви корупції в Україні обумовлені низкою причин. Найважливішою особливістю системних причин корупції є те, що вони так чи інакше пов'язані з діяльністю вищих щаблів суверенної влади, державною політикою та частиною правлячих еліт, які зобов'язані це робити. Причини корупції в сучасній державі не обмежуються інституційними. Деякі з них мають локальний характер, не залежать безпосередньо від політики центральної влади або спричинені конфліктом інтересів між керівниками та операторами окремих державних інституцій, таких як міністерства та відомства. У нашій країні виникнення

інституційних причин корупції пов'язане з моральною і соціальною деградацією радянської номенклатурної еліти, різким послабленням контролю за політиками і чиновниками в ранній пострадянський період і фактичним створенням прихованих державних механізмів заохочення корупції. Така ідеологія в поєднанні з політикою низької оплати праці чиновників та послабленням державного контролю призвела до ідеологічної та моральної деградації правлячої еліти і майже тотального поширення корупції, включаючи хабарництво, протекціонізм і кумівство. Виходячи з цього, є всі підстави вважати, що корупція належить до найбільш небезпечних явищ, що дестабілізують економічний і соціальний розвиток Української держави, що передбачає необхідність розробки та реалізації комплексу заходів щодо профілактики, запобігання та протидії її проявам у рамках державної антикорупційної політики.

3. Вивчено механізм протидії корупції на міжнародному рівні, а саме на прикладі ЄС. Міжнародна спільнота, визнаючи корупцію суспільно-небезпечним, негативним соціально-правовим явищем, приділяє особливу увагу регулюванню корупційних відносин. Підтвердженням цього є прийняття значної кількості актів, які є основою регулювання корупційних відносин та протидії корупції як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основним із цих актів є Конвенція ООН проти корупції. Конвенцією передбачається створення кожною державою-учасником спеціальних органів, які несуть відповідальність за запобігання та протидію корупції. Більше того, у Конвенції йдеться, що кожна держава-учасниця має право вживати більш суворих заходів, ніж передбачені Конвенцією, для запобігання корупції та боротьби з нею, але з урахуванням вимог міжнародно-правових принципів (суверенна рівність, територіальна цілісність держав, невтручання у внутрішні справи інших держав). Також кожною державою-учасницею має періодично проводитися оцінка відповідних правових документів та адміністративних заходів, щоб визначити їхню адекватність з точки зору попередження корупції та боротьби з нею.

4. Досліджено антикорупційну політику Європейського Союзу, виявлено, що успішність антикорупційної політики ЄС визначається не лише правовими заходами, а й зусиллями та активною участю в антикорупційній діяльності інститутів, спеціалізованих органів Європейського Союзу, співпрацею з міжнародними організаціями та громадськими структурами з розрахунком на превентивну антикорупційну політику. При цьому органи публічної влади повинні гарантувати прозорість та звітність прийнятих рішень, забезпечувати застосування відповідних заходів відповідальності за корупцію. Таким чином, при здійсненні антикорупційних заходів ЄС своїми нормативними приписами (актами вторинного та третинного права) здійснює сприяння та підтримку діяльності та законодавства держав-членів Союзу щодо протидії корупції. При цьому інститути та спеціалізовані органи Європейського Союзу покликані актуалізувати конкретні напрямки такої підтримки та гармонізації, а також забезпечувати на основі гармонізованого законодавства координацію зусиль правоохоронних органів та судів держав-членів ЄС, створювати умови для їхньої безперешкодної взаємодії у боротьбі з корупційними злочинами ЄС, які беруть участь у співпраці.

5. Виявлено специфіку організації діяльності антикорупційної політики в ЄС, що може бути застосована в Україні. Організаційно-правові засади боротьби з корупцією в Україні включають політичну волю до впровадження антикорупційних заходів, дотримання існуючих міжнародних норм, наявність та вдосконалення чіткого та взаємопов'язаного антикорупційного законодавства, належну та ефективну роботу всіх органів, відповідальних за дотримання антикорупційних норм, прозорість та підзвітність органів державної влади а також чіткі та зрозумілі правила управління фінансами. Хоча зрозуміло, що це не є абсолютними показниками успіху в загальній боротьбі з корупцією, цей перелік показує, що в Україні існує простір для значного вдосконалення системи протидії та запобігання такій пасивній протиправній діяльності. Отже, узагальнюючи досвід європейських країн, можна зробити висновок, що адаптація європейських практик, щодо боротьби з корупцією до українських

реалій вимагає комплексного підходу, який враховує політичну ситуацію та залучає всі верстви суспільства до активної боротьби з корупцією. Запозичення європейського досвіду боротьби з корупцією може значно підвищити ефективність антикорупційної політики України.

6. Розроблено пропозиції, щодо вдосконалення організації та регулювання протидії корупції в Україні. Україна у розвитку антикорупційної політики враховує всі результати, отримані світовим співтовариством у досліджуваній галузі. Використовуючи вже існуючі здобутки, які не суперечать національному законодавству, у нашій країні створюється значна кількість правових інструментів, які створюють перешкоду для поширення корупції. Найбільшого поширення вони набувають у кримінальному законодавстві. Однією з ключових рекомендацій щодо вдосконалення антикорупційної політики України було врахування досвіду розвинених європейських країн, таких як Швеція, Данія, Естонія та Фінляндія. Було вирішено, що замість того, щоб боротися з наслідками корупції, необхідно викорінювати її причини. Необхідно розробити ефективну антикорупційну стратегію. Тільки системна і рішуча антикорупційна політика може змінити ситуацію на краще в запобіганні та боротьбі з корупцією. Корупцію неможливо викорінити за допомогою одного державного органу чи навіть однієї інституції. Корупція – це системне явище, і боротися з нею потрібно системно і спільно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикорупційна стратегія Україна на 2020 – 2024 роки URL: <https://surl.li/rysfws> (дата звернення: 12.12.2024)
2. Алексеєнко І. В., Кобець М. П. Протидія корупції: Європейський досвід для України. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф. Дніпро: Дніпроп. Держ. Ун-т внутр. Справ, 2019. С. 33–38.
3. Антикорупційна політика ЄС: ключові елементи, орієнтація на сталий розвиток, уроки для України: навчальний посібник. Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. Суми, 2023. 270 с.
4. Антикорупційна стратегія на 2021 – 2025 роки. Затверджена Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://surl.li/arhbmm> (дата звернення: 03.01.2025).
5. Басанцов І. В. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія / Суми : Сумський державний університет, 2016. 113 с.
6. Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.
7. Боротьба з корупцією в Україні – основна мета EUACI URL: <https://surl.li/pchloc> (дата звернення: 15.01.2025)
8. Боротьба з корупцією: чого вчить досвід ЄС. URL: <https://surl.li/dygawf> (дата звернення: 14.12.2024)
9. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.
10. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2015. № 3(165). С. 8–16.
11. Гладкий В. В. Корупція як найбільш руйнівна зброя. Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку: матеріали II

Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2018 р.). Київ: Вид-во МНТУ ім. академіка Ю. Бугая, 2018. С. 59–61.

12. Голіна В., Колодяжний М. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 92–100. URL: <https://surl.li/adprjh> (дата звернення: 18.01.2025)

13. Грудовенко О. С., Чалий М. Г. Правова характеристика міжнародних стандартів запобігання корупції в діяльності Збройних Сил України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 70–73.

14. Допомога ЄС проти корупції в Україні виявилася малоефективною URL: <https://surl.li/xqqewv> (дата звернення: 17.12.2024)

15. Європейські аудитори оцінили ефективність наданої Україні допомоги у боротьбі з корупцією URL: <https://surl.li/gsbpgf> (дата звернення: 21.01.2025)

16. Запобігання корупції у запитаннях і відповідях: посібник для суддів. К.: Ваіте, 2017. 146 с.

17. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А.М. Михненко та ін.; за ред. А. М. Михненка; Акад. фін. упр. Вид. 4-те, переробл. й доповн. Київ: Акад. фін. упр., 2013. 664 с.

18. Зубкова Л. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 34–45.

19. Ільенок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_2_11 (дата звернення: 19.12.2024)

20. Індекс сприйняття корупції – 2023. Transparency International 2024. URL: <https://surl.li/tnarxw> (дата звернення: 12.01.2025)

21. Івашова Л. М., Шевченко Н. І., Виноградова Н. Л. Особливості реалізації антикорупційної політики та протидії тіньовому сектору економіки у світлі євроінтеграційних прагнень України. *Механізми публічного управління*. 2023. № 3(34). С. 40-49.

22. Кінаш М. М. Корупція як соціальне негативне явище. *Форум права*. 2012. № 4. С. 458–463.
23. Клок О. В. Протидія корупційним правопорушенням засобами адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2016. 20 с.
24. Корінь зла. Чому допомога ЄС в боротьбі з корупцією виявляється неефективною? URL: <https://sal0.li/F453bBD> (дата звернення: 13.09.2024)
25. Кравчук М. В. Загальнотеоретичні засади запобігання та протидії корупції. Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 квіт. 2010 р. ЮФ ТНЕУ). Тернопіль. 2010. С. 38–44.
26. Кравчук М. В., Петровська І. І. Основні напрямки антикорупційної діяльності в Україні та їх правове регулювання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2. С. 49–56.
27. Кравчук М. Сутність корупції та основні шляхи її подолання в Україні URL: <https://surl.li/fsyvzv> (дата звернення: 18.01.2025)
28. Кікалішвілі М. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. № 6. С. 151–154.
29. Кротюк О.М. Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1(21). С. 98–105.
30. Копистира А. М. Причини корупції в країнах Європейського союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: науковий збірник*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. Вип. 119. Ч. 1. С. 118–123.
31. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: <https://surl.li/zdphqk> (дата звернення: 15.01.2025).
32. Конвенції про боротьбу з корупцією, яка торкається посадових осіб європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС від 26.05.1997 р. URL <https://surl.li/zdphqk> (дата звернення: 14.12.2024)

33. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) Ради Європи від 27.01.1999 р.: ратифікована Україною 18.10.2006 р. URL: <https://surl.li/dzptop> (дата звернення: 17.12.2024)

34. Костогриз Я. О. Інституційні механізми запобігання корупції: практика ООН. *Ампаро*. 2024. № 2. С.19–24. URL: <https://salo.li/e5c02cd> (дата звернення: 16.01.2024)

35. Калугіна І. О. Антикорупційна правова політика: природа і зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. URL: <https://salo.li/C27b83C> (дата звернення: 12.12. 2024)

36. Калугіна І. О. Проблеми та перспективи вдосконалення антикорупційної політики у контексті сучасних викликів. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2023. № 4. С. 68–70.

37. Котуков О. А., Солових В. П. Теоретичні аспекти формування антикорупційної політики в ракурсі державного управління (за досвідом країн, що розвиваються). *Державне будівництво*. 2022. № 2(32). С. 77–91. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-08> (дата звернення: 25.01.2024)

38. Кравчук М., Лаврів І. Сутність корупції та основні шляхи її подолання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3. С. 31–36.

39. Карасаєв С. У., Лікарчук Н. В. Міжнародні аспекти використання інформаційних технологій у державному управлінні. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 12. С. 151–163.

40. Мандибуря В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2017. 488 с.

41. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії. К.: Юридична думка, 2014. 398 с.

42. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2011. 304 с.

43. Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М. та ін. Запобігання та протидія корупції: навч. посібник / за ред. А.М. Михненка. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 667 с.

44. Міжнародний досвід протидії корупції. URL: <https://surl.li/byuxt1> (дата звернення: 26.12.2024)

45. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с.

46. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис. ... докт. політ. наук. Київ, 2009. 36 с.

47. Омеляненко В., Мельник Т. Інноваційний фактор реалізації національних антикорупційних стратегій. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. <https://surl.li/lkklra> (дата звернення: 25.12.2024)

48. Принципи запобігання корупції у праві Європейського Союзу та їхня реалізація в європейських державах URL: <https://surl.li/vurukr> (дата звернення: 06.01.2025)

49. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (зі змінами і доповненнями). Верховна Рада України. URL: <https://salo.li/1f2bD70> (дата звернення: 15.01.2025)

50. Петрашко С. Я. Конвенція ООН проти корупції: універсалізація стандартів у сфері протидії корупції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2011. Випуск 15. Ч. 2. С. 90–94.

51. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 № 252-V // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16> (дата звернення: 11.01.2025).

52. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18.10.2006 № 251-V // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16> (дата звернення: 15.01.2025).

53. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11.06.2009 № 1508-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17> (дата звернення: 25.12.2024).

54. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.01.2025)

55. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.01.2025)

56. Приходько А. А. Теоретичне та практичне осмислення антикорупційної політики України: євроінтеграційний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 96–99.

57. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». Затверджений Комітетом міністрів Ради Європи 14 грудня 2022 (CM/Del/Dec(2022)1452/2.4). URL: <https://surl.li/djcsxg> (дата звернення: 14.01.2025)

58. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки. Закон України № 2322-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 20.12.2024)

59. Соловійов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України: монографія. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2012. 508 с.

60. Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3. С. 199–204. URL: <https://salo.li/f41b1aa> (дата звернення: 11.12.2024)

61. Святун О. В. Європейські механізми протидії корупції та шахрайству як чинник статусу кандидата на членство в ЄС для України. 2022. URL: <https://surl.li/dyохcz> (дата звернення: 03.01.2025)

62. Славицька А. К. Адміністративно-правове забезпечення реалізації антикорупційної політики в Україні: поняття та ознаки. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 107–111.

63. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / авторський колектив: В. Ф. Дейнека та ін. Ірпінь: НДІ фінансового права, 2014. 39 с.

64. Фесенко Т. Принципи формування та реалізації державної антикорупційної політики України. *Адміністративне право і процес*. 2020. С. 180–184.

65. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи від 04.11.1999 р.: ратифікована Україною 16.03.2005 р. URL: <https://salo.li/B44Dff4> (дата звернення: 18.01.2025)

66. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik05_09.pdf (дата звернення: 16.12.2014)

67. Шурман І. М. Державна антикорупційна стратегія України на подальшу перспективу. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2023. № 1(15). С. 94–97.

68. Шило С. М. Особливості застосування законодавства щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2022. Випуск 74: частина 2. С. 86–93.

69. 9 countries to watch on the 2021 Corruption Perceptions Index URL: <https://surl.li/clryww> (Last accessed: 11.10.2014)

70. Anti-corruption measures in the EU URL: <https://surl.li/yqkuik> (Last accessed: 17.01.2025)

71. Anti-corruption. URL: <https://surl.li/grhgty> (Last accessed 12.01.2025)

72. Corruption in the European Union URL: <https://surl.li/weyalz> (Last accessed: 19.01.2025)

73. Corruption Perceptions Index 2021 URL: <https://surl.li/pmqqts> (Last accessed: 11.01.25)

74. Corruption Perceptions Index 2024 URL: <https://salol.li/8D05fa1> (Last accessed 20.01.2025)

75. CPI 2021 for western Europe & European Union: trouble ahead for stagnating region URL: <https://surl.li/bmfdiq> (Last accessed: 18.12.2024)

76. CPI 2021: trouble at the top URL: <https://surl.li/evmabu> (Last accessed: 22.12.2014)

77. EU'S fight against corruption: good, but could do better URL: <https://surl.li/funzqi> (Last accessed: 18.12.2024)

78. Government Resolution on the National Anti-Corruption Strategy and Action Plan 2021-2023. Helsinki. Ministry of Justice. 2021. URL: <https://surl.li/nrynkk> (Last accessed: 30.01.2024).

79. What is the European Union (EU) doing to combat corruption in EU countries? URL: <https://surl.li/lgxvqt> (Last accessed: 17.01.2025).